

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Darina Bílková

ZVLÁŠTNOSTI VÝSLECHU DĚTÍ

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. Ludmila Čírtková, CSc.

Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 19. 4. 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 19. 4. 2015

Darina Bílková

Poděkování

Na tomto místě bych předně ráda poděkovala paní doc. PhDr. Ludmile Čírtkové, CSc., vedoucí mé práce za odbornou asistenci a cenné rady, které mi v průběhu jejího vzniku poskytovala, za její vstřícný přístup a rychlost, se kterou reagovala na mé dotazy. Děkuji předsedům okresních soudů v Českých Budějovicích a Jindřichově Hradci za to, že mi umožnili přístup do spisů a také děkuji zaměstnancům těchto soudů za vstřícnost. Zvláštní poděkování patří mé rodině a příteli za podporu, trpělivost a toleranci během psaní této práce i celého studia.

Obsah

Úvod	2
1. Trestněprávní úprava výslechu dítěte	4
1.1. Vymezení základních pojmů	4
1.2. Právní úprava výslechu dítěte v postavení svědka	7
2. Psychologická a kriminalistická specifika výslechu dětí	14
2.1. Vývoj dítěte z pohledu psychologie	14
2.2. Kontakt vyslychajícího s dítětem	22
2.3. Otázky při výslechu dítěte	29
3. Dítě jako oběť sexuálního zneužívání	32
3.1. Charakteristika dítěte - oběti sexuálního zneužívání	32
3.2. Dítě jako zvlášť zranitelná oběť optikou zákona o obětech trestných činů	37
4. Opakovaný výslech	41
4.1. Opakování výslechu	41
4.2. Úskalí opakovaného výslechu dítěte před soudem	43
4.3. Opakovaný výslech v praxi soudů Jihočeského kraje	45
Závěr	48
Literatura	51
Knižní publikace	51
Časopisecké články	53
Právní předpisy	53
Internetové zdroje	54
Resumé	55
Abstract	57
Title of the Thesis	58
Klíčová slova	58

Úvod

Zvláštnosti výslechu dětí jsem si jako téma své diplomové práce vybrala z toho důvodu, že jsem přesvědčená o závažnosti a důležitosti této problematiky. Děti jsou vzhledem ke své bezbrannosti a citlivosti obzvláště zranitelné, a je proto třeba je více než jiné chránit a mít jejich ochranu jako jednu z priorit nejen při tvorbě legislativy, ale v rámci fungování společnosti vůbec. Je nesporné, že ochrana dětí by měla být na žebříčku hodnot na jednom z nejvyšších míst. Nicméně i přesto, že se ochraně dětí věnuje obecně vcelku velká pozornost, o čemž svědčí mimo jiné velká řada mezinárodních právních předpisů či nespočet organizací na ochranu a podporu dětí, je vhodné mít stále na paměti, že jednotlivé projevy ochrany je potřeba aktualizovat a rozvíjet, aby byly v souladu s novými poznatky a byly tak co nejúčinnější. Výslech je pro dítě stresující záležitostí. Tím spíše patří tato problematika mezi ty, na které by měla být zaměřena pozornost.

Hlavním cílem mé diplomové práce je detailněji zmapovat situaci týkající se opakovaného výslechu dítěte mladšího patnácti let v postavení svědka či oběti trestného činu. Mým záměrem je vysvětlit důvody, kvůli kterým je odborníky doporučováno výslech dítěte neopakovat, a chci také zjistit, do jaké míry je zákonný požadavek, aby bylo dítě vyslechnuto znovu jen v nutných případech, dodržován. Zvláště jsem se zaměřila na dítě – oběť sexuálního zneužívání, protože v této pozici je dítě zdaleka nejzranitelnější a je velmi důležité vést výslech citlivě avšak tak, aby vyslychající získal potřebné informace, protože při těchto trestných činech je dítě mnohdy jedinou osobou, která o činu může podat svědectví.

V první kapitole popisují současnou právní úpravu výslechu dítěte v postavení svědka obsaženou v trestním řádu, hodnotím ji, navrhuji a zdůvodňuji možné úpravy.

V druhé části se zabývám touto problematikou zejména z hlediska psychologie a kriminalistiky. Ve druhé kapitole popisují vývoj dětské psychiky a její odlišnosti, jejichž znalost je potřebná pro správné vedení výslechu. Dále se v této kapitole zabývám navázáním kontaktu vyslychajícího s vyslychaným dítětem a jejich komunikací v průběhu celého výslechu. S tím úzce souvisí zvláštnosti spojené s formulací otázek pokládaných vyslychanému dítěti.

V další kapitole se věnuji charakteristice dítěte, které se stalo obětí sexuálního zneužívání, popisuji zde také, jaké formy sexuálního zneužívání se rozlišují a diferencovaný dopad jednotlivých forem zneužívání na psychiku dítěte. V souvislosti s touto problematikou zmiňuji úpravu práv zvláště zranitelné oběti obsaženou v zákoně o obětech trestných činů.

V poslední kapitole shrnuji teoretické poznatky o opakovaném výslechu dítěte orgány činnými v trestním řízení, zejména se zaměřuji na výslech v řízení před soudem. Tyto poznatky srovnávám s praxí soudů v Jihočeském kraji při výslechu dětí, u kterých je podezření, že se staly oběťmi pohlavního zneužití.

1. Trestněprávní úprava výsledku dítěte

1.1. Vymezení základních pojmů

V úvodu této kapitoly pokládám za vhodné zmínit, jak právo definuje pojem dítě. Výklad tohoto pojmu není v právu sjednocen a je v různých právních předpisech vykládán různě, a to zejména s ohledem na věk osoby považované za dítě.

Prameny mezinárodního, případně komunitárního práva, které užívají pojmu dítě, lze pracovníčně rozdělit do tří skupin. Do první skupiny patří ty prameny, které pojem dítě sice používají, avšak nijak nedefinují. Příkladem může být Evropská úmluva o osvojení dětí¹. Do druhé skupiny se zařazují prameny, které omezují své použití na děti v období od narození do dosažení určitého věku, například Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí². Ve třetí skupině jsou zahrnuty prameny, které sice definují, koho (pro své účely) rozumí pojmem dítě, avšak vymezují dítě pouze horní (věkovou) hranicí a rezignují na stanovení počátečního okamžiku, od něhož dítě považují za subjekt práva³. Takto je dítě definováno kupříkladu v Úmluvě o právech dítěte z roku 1989, jednom z nejdůležitějších dokumentů přijatých na půdě Organizace spojených národů. Zde je dítě v čl. 1 definováno jako každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve⁴.

Na ústavní úrovni je pojem dítě pouze používán, nikoli však definován, a to v Listině základních práv a svobod⁵.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník pojem dítě taktéž nedefinuje, přestože jej hojně užívá. Z § 779 odst. 1 lze dovodit, že zákonodárce pojmem dítě rozumí již počatou lidskou bytost. V občanském zákoníku je také vymezeno, kdy člověk nabývá zletilosti, a to v § 30 odst. 1, podle něhož: ... Zletilosti se nabývá dovršením osmnáctého roku věku.

¹ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 132/2000 Sb.m.s., o přijetí Evropské úmluvy o osvojení dětí

² Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 34/1998Sb, o sjednání Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí

³ SCHÖN, Monika. Koho české právo rozumí pod pojmem dítě. Právo a rodina. 2013, roč. 15, č. 3, s. 17-20

⁴ Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dítěte, publikované pod č. 104/1991 Sb.

⁵ Srov. usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993, o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky

V zákoně č. 40/2009 Sb., trestním zákoníku (dále jen TZ) je v § 126 dítě definováno jako osoba mladší osmnácti let, pokud trestní zákon nestanoví jinak. U řady trestných činů je pojem dítěte omezen na určitou věkovou kategorii, například trestný čin vraždy podle § 140 odst. 3 písm. c) TZ stanovuje přísnější trestní sazbu pro vraždu spáchanou na dítěti mladším patnácti let. U trestného činu opuštění dítěte nebo svěřené osoby § 195 odst. 2 písm. a) je okolností podmiňující použití vyšší trestní sazby skutečnost, že pachatel spáchal čin na dítěti mladším tří let.

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (dále ZSVM) pod pojem mládež dle § 2 odst. 1 písm. a) subsumuje pojem dítě, jakožto dítě mladší patnácti let⁶ a pojem mladistvý, jakožto osobu, která v době spáchání provinění dovršila patnáctý rok a nepřekročila osmnáctý rok svého věku⁷.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí pro účely tohoto zákona dítětem rozumí nezletilou osobu.

Z výše řečeného je zřejmé, že definice pojmu dítě není v právu sjednocena. Pro účely této práce bude pojem dítě dále užíván ve smyslu osoby mladší patnácti let.

Výslech je z pohledu trestního práva definován jako procesní úkon, jehož účelem je získání informací o vyšetřované události prostřednictvím výpovědi vyslychané osoby, která se podrobně v písemné formě protokoluje, příp. se zaznamenává prostřednictvím technických prostředků.⁸ Výslech je důkazním prostředkem, tedy prostředkem, který je používán orgánem činným v trestním řízení při dokazování k poznání skutečnosti, která je předmětem důkazu.

⁶ § 2 odst. 1 písm. b) zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů

⁷ § 2 odst. 1 písm. c) zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů

⁸ ŠÁMAL, Pavel, Jan MUSIL, Josef KUČHTA, Marek FRYŠTÁK a Věra KALVODOVÁ. *Trestní právo procesní*. 4. přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013, s. 377.

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (dále jen trestní řád) obsahuje trestně procesní pravidla výslechu, zatímco taktické a organizační otázky jsou předmětem zkoumání kriminalistiky. V zásadě se rozlišuje:

- a) výslech podezřelého (§76 odst. 5, §179b odst. 3 trestního řádu), kdy je třeba přiměřeně použít ustanovení o výslechu obviněného,
- b) výslech obviněného (obžalovaného, odsouzeného) upravený v § 91 a násl. trestního řádu, přičemž pro výslech obžalovaného v hlavním líčení jsou stanovena ještě další pravidla v § 207 a § 314d odst. 2 trestního řádu; zvláštní pravidla pro výslech obviněného jsou stanovena u některých odklonů, např. u narovnání (§ 310 odst. 1 trestního řádu) nebo v řízení o schválení dohody o vině a trestu (§ 314q odst. 3, 5 trestního řádu)⁹,
- c) výslech svědka, jehož obecná pravidla vymezuje trestní řád v § 97 – 104 a pravidla platná v hlavním líčení v § 209 trestního řádu, přičemž specifický postup je stanoven pro výslech osoby, jejíž totožnost a podoba jsou utajeny (§ 55 odst. 2); zvláštní pravidla jsou stanovena u některých odklonů pro výslech poškozeného, který je v podstatě zvláštním typem svědka, např. u narovnání (§ 310 odst. 1 trestního řádu),
- d) výslech znalce (§ 108, 109 a 110 odst. 2 trestního řádu, pokud jde o nadiktování posudku do protokolu v hlavním líčení, srov. § 210 trestního řádu).¹⁰
- e) výslech oběti trestného činu, který je upraven v zákoně o obětech trestných činů¹¹.

Pro účely této práce je podstatná úprava výslechu osoby jako svědka a jako oběti trestného činu. Obecná úprava výslechu dle trestního řádu v této kapitole nebude hlouběji rozebírána, namísto toho se zde pokusím postihnout všechny odlišnosti právní úpravy týkající se výslechu dítěte.

⁹ Dohoda o vině a trestu však není možná v řízení o provinění spáchaném mladistvým.

¹⁰ ŠÁMAL, Pavel, Jan MUSIL, Josef KUČHTA, Marek FRYŠTÁK a Věra KALVODOVÁ. *Trestní právo procesní*. 4. přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013, s. 377.

¹¹ zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů

1.2. Právní úprava výslechu dítěte v postavení svědka

Trestní řád neobsahuje definici svědka. Výkladem § 97 trestního řádu je možné dovodit, že svědek je osoba rozdílná od obviněného, která byla vyzvána orgánem činným v trestním řízení, aby jako svědek vypovídala o skutečnostech, které vnímala svými smysly, tedy viděla, slyšela nebo jinak bezprostředně vnímala.¹² Úkolem svědka není vysvětlovat skutečnosti zjištěné jinými důkazy či provádět hodnocení vnímaných skutečností. Trestní řád taktéž nestanovuje podmínky způsobilosti být svědkem (vyjma toho, že svědkem nemůže být spoluobviněný), z čehož vyplývá, že svědkem může být každý, kdo byl schopen zjišťované vnímat, zapamatovat si a reprodukovat. Toto posuzuje pro své potřeby orgán činný v trestním řízení sám, zpravidla za pomoci znalce.

V trestním řádu lze nalézt ustanovení, která se týkají jen určitého okruhu poškozených nebo svědků. U nich vyžaduje trestní řád specifický postup.

Věková i mentální úroveň osob mladších osmnácti let vyžaduje diferencovaný přístup a zvláštní znalosti při jejich výslechu, zejména pokud jsou tyto osoby vyslýchány za situace, kdy jsou zároveň oběťmi (zvláště v případě některých trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti).¹³

Při výslechu osoby mladší patnácti let jako svědka je třeba věnovat zvýšenou pozornost poučení takové osoby¹⁴. Je nezbytné ji poučit přiměřeně jejímu rozumovému vývoji, a to i o tom, že za podmínek dle § 100 trestního řádu nemusí vypovídat. Z povahy věci vyplývá, že součástí poučení osoby mladší patnácti let nemůže být hrozba trestní sankcí za křivou výpověď.¹⁵

Zvlášť upraven je výslech osoby mladší osmnácti let o okolnostech, jejichž ožívování v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivňovat její duševní a mravní vývoj. V takovém případě je třeba výslech provádět obzvláště šetrně a po obsahové stránce tak, aby výslech nemusel být v dalším řízení opakován. Zpravidla se jedná o případy trestných činů znásilnění nebo pohlavního zneužití, popř. jejich pokusů.

¹² JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo procesní*. 3. aktualiz. a dopl. vyd. podle stavu k 1.4.2013 včetně změn vyplývajících ze zákona č. 45/2013 Sb. Praha: Leges, 2013, s. 411

¹³ <http://www.nsz.cz/index.php/cs/ohroene-osoby-a-pokozeni/58>

¹⁴ § 101 odst. 1 trestního řádu

¹⁵ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo procesní*. 3. aktualiz. a dopl. vyd. podle stavu k 1.4.2013 včetně změn vyplývajících ze zákona č. 45/2013 Sb. Praha: Leges, 2013, s. 422

Tehdy dochází k hrubým zásahům do pohlavní sféry poškozených a jejich psychiky.¹⁶ Na výslech dítěte v případě podezření, že bylo sexuálně zneužito, zejména pak na opakování takového výslechu, se blíže zaměřím v následujících kapitolách. V souvislosti s požadavkem na šetrné vedení výslechu je vhodné zmínit požadavek obsažený v čl. 6 odst. 3 písm. d) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod¹⁷, aby bylo umožněno obviněnému nebo jeho zástupci být přítomen výslechu a klást otázky vyslychanému. Toto právo je zakotveno v § 165 trestního řádu, kde je v odst. 1 stanoveno, že policejní orgán může připustit účast obviněného na vyšetřovacích úkonech a klást otázky vyslychaným svědkům, v odst. 2 je pak zakotvena povinnost umožnit obhájci být přítomen při vyšetřovacích úkonech, jejichž výsledek může být použit jako důkaz v řízení před soudem. Nicméně v případě dle § 102 odst. 1 trestního řádu je dovoleno klást vyslychanému otázky pouze prostřednictvím orgánu činného v trestním řízení¹⁸. Zde dochází ke kolizi práva vyslychaného dítěte na šetrné vedení výslechu s právem obviněného a obhájce být u výslechu přítomen. V současnosti je toto řešeno zejména speciálními výslechovými místnostmi, kdy obhájce či přímo obviněný může výslech sledovat z vedlejší místnosti, kam je přenášen obraz i zvuk z výslechové místnosti.¹⁹

K výslechu dle § 102 trestního řádu je obligatorně přibrán orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále také jen OSPOD) nebo jiná osoba mající zkušenosti s výchovou mládeže, která má přispět ke správnému vedení výslechu, nejčastěji je touto osobou psycholog. Mohou být přibráni také rodiče, ale jen může-li to přispět ke správnému vedení výslechu. Osoby takto přibrané mohou navrhnout odložení výslechu, popř. v průběhu výslechu navrhnout přerušování nebo ukončení výslechu, pokud by provedení nebo pokračování mělo nepříznivý vliv na psychický stav vyslychaného. Nehrozí-li nebezpečí z prodlení, orgán činný v trestním řízení takovému návrhu musí vyhovět.²⁰ Přítomnost rodičů u výslechu osoby mladší osmnácti let je tedy jen fakultativní a rodič

¹⁶ JELÍNEK, Jiří. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou: zákon o soudnictví ve věcech mládeže, zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, advokátní tarif*. 5. aktualiz. vyd. podle stavu k 1.11.2014. Praha: Leges, 2014, s. 757.

¹⁷ Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, 209/1992 Sb.

¹⁸ § 102 odst. 3 trestního řádu. Toto přinesla až novela trestního řádu provedená zákonem č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, která byla odbornou veřejností obecně vítána, protože zamezila zastrašování či matení dítěte během jeho výslechu za účelem jeho znevěhodnění a zamezení, aby bylo dítě ochotné vypovídat.

¹⁹ § 102 odst. 3 trestního řádu

²⁰ § 102 odst. 1 trestního řádu

nemůže nahradit orgán sociálně-právní ochrany dětí nebo jinou osobu uvedenou výše. Přítomnost rodiče či rodičů je naopak vyloučena v případě, že rodiče mají ve věci zároveň postavení svědka, jsou na věci zainteresováni jako poškození, anebo by dokonce mohli přicházet v úvahu jejich trestní stíhání. Totéž platí i v případě, pokud je možno učinit závěr, že osoba mladší než osmnáct let nebude v přítomnosti rodičů schopna nebo ochotna vypovídat pravdu.²¹ Obecně platí, že děti se obvykle před rodiči zdráhají vypovídat, zejména ohledně sexuálních deliktů. Dokonce i ty děti, které se jinak vůči rodičům projevují s plnou důvěrou, se v souvislosti s touto tematikou zřídka svěřují rodičům samy od sebe. Za daných okolností je tudíž lepší nejen pro dítě, ale i pro úspěch úkonu, provádět výslech bez účasti rodičů.²²

Výslech dítěte má být proveden tak, aby jej již nebylo nutné v průběhu řízení opakovat. Výslech je v praxi zpravidla prováděn již v přípravném řízení. Co se rozumí přípravným řízením je definováno v § 12 odst. 10 trestního řádu, jedná se o fázi trestního řízení od sepsání záznamu o zahájení úkonů trestního řízení nebo provedení neodkladných a neopakovatelných úkonů bezprostředně mu předcházejících, popř. nebyly-li tyto úkony provedeny od zahájení trestního stíhání do podání obžaloby, návrhu na schválení dohody o vině a trestu, postoupení věci jinému orgánu, zastavení trestního stíhání, do rozhodnutí nebo vzniku jiné události, které mají účinky zastavení trestního stíhání před podáním obžaloby, anebo do jiného rozhodnutí, které ukončuje přípravné řízení, zahrnující objasňování a prověřování skutečností nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin, a vyšetřování. V některých situacích, např. v případě, že pachatel je v době výslechu neznámý, je výslech proveden právě jako neodkladný a neopakovatelný úkon (za přítomnosti soudce). Neopakovatelným úkonem je takový úkon, který nebude možno před soudem provést. Neodkladným úkonem je úkon, který vzhledem k nebezpečí zmaření, zničení nebo ztráty důkazu nesnese z hlediska účelu trestního řízení odkladu na dobu, než bude zahájeno trestní stíhání. V protokolu o takovém úkonu musí být uvedeno, na základě jakých skutečností byl úkon za neodkladný nebo neopakovatelný považován.²³ Konkrétněji se o výslechu svědka jako neodkladného a neopakovatelného úkonu zmiňuje § 158a trestního řádu, kde je stanoveno, že v takovém případě musí být při výslechu

²¹ <http://www.nsz.cz/index.php/cs/ohroene-osoby-a-pokozeni/58>

²² ARNTZEN, F., MICHAELIS-ARNTZEN, E. *Vernehmungpsychologie: Psychologie der Zeugenvernehmung*. 2. vydání. Mnichov: C.H.Beck, 1989. str. 38-39.

²³ § 160 odst. 4 trestního řádu

přítomen soudce, který odpovídá za zákonnost provedení úkonu a za tímto účelem může do průběhu úkonu zasahovat. Soudci však nepřísluší přezkoumávat závěr státního zástupce o tom, že úkon je podle zákona neodkladný nebo neopakovatelný.

Výslovně je doporučení, aby výslech dítěte nebyl opakován, obsaženo v trestním řádu v případě výslechu osob mladších osmnácti let o okolnostech, jejichž ožívování v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivňovat jejich duševní a mravní vývoj, kdy mají být vyslechnuty znovu jen v nutných případech. V řízení před soudem je možno na podkladě rozhodnutí soudu provést důkaz přečtením protokolu nebo přehráním obrazového a zvukového záznamu pořízeného o výslechu provedeném prostřednictvím videokonferenčního zařízení i bez podmínek uvedených v § 211 odst. 1 a 2 trestního řádu.²⁴

Trestí řád neobsahuje zvláštní ustanovení týkající se výslechu poškozeného, proto se na něj použijí ustanovení týkající se výslechu svědka. Postavení poškozeného totiž zpravidla zakládá i postavení svědka jako nositele důkazů.

Postavení dítěte jako oběti je upraveno v zákoně o obětech trestných činů²⁵. Poškozený dle trestního řádu je stranou trestního řízení. Obecně lze říci, že pojem poškozeného a pojem oběti se částečně překrývají, neboť oběti náleží některá práva jako poškozenému v trestním řízení. Výslech poškozeného, respektive poškozeného dítěte není v trestním řádu odlišen a neplynou tedy pro dítě v postavení poškozeného žádná zvláštní práva či povinnosti vztahující se k jeho výslechu, proto se na něj vztahují, jak již bylo zmíněno, ustanovení o výslechu svědka.

Dle ustanovení § 209 odst. 1 trestního řádu, které stanoví, že v případě důvodné obavy, že svědek v přítomnosti obžalovaného nevypraví pravdu nebo svědkovi či osobě mu blízké hrozí z podaného svědeckví újma na zdraví, smrt nebo jiné vážné nebezpečí, předseda senátu učiní vhodná opatření k zajištění bezpečnosti nebo utajení totožnosti svědka, popř. vykáže obžalovaného po dobu výslechu z jednací síně. V případě výslechu dítěte, zejména pak v postavení poškozeného, je přítomnost obžalovaného při výslechu problematická zejména z toho důvodu, že může ovlivnit ochotu a schopnost dítěte vypovídat. Důvodnost této obavy je třeba posoudit s ohledem na konkrétní okolnosti

²⁴ § 102 odst. 2 trestního řádu

²⁵ zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a změně některých zákonů.

projednávané věci. Stejně tak je na uvážení soudu, zda v případě, že státní zástupce, obžalovaný nebo obhájce požádají, aby jim bylo umožněno provést výslech dítěte, jim vyhoví.²⁶ Zejména se přihlíží k povaze trestní věci, osobním vlastnostem obžalovaného, vzájemným vztahům svědka a obžalovaného a k charakteru okolností, o nichž má svědek vypovídat.²⁷

Zvláštní pozornost, kterou trestní řád věnuje výslechu osob mladších osmnácti let, se dále promítá i v dalších ustanoveních trestního řádu (např. je-li vysvětlení požadováno od nezletilého, je třeba o úkonu vyrozumět jeho zákonného zástupce; to neplatí, jestliže provedení úkonu nelze odložit a vyrozumění zákonného zástupce nelze zajistit).²⁸

Při výslechu dítěte dochází často k procesním vadám, které lze jen velmi obtížně konvalidovat. Tyto procesní nedostatky spočívají zejména v neúčasti orgánu sociálně-právní ochrany dětí či jiné osoby dle § 102 trestního řádu, v nevhodné účasti rodičů při výslechu a v nedostatečném poučení dítěte vzhledem k jeho věku. Není vhodné a praxe takový postup také vylučuje, aby osobou dle § 102 trestního řádu byl další policista, byť původním civilním povoláním např. psycholog či pedagog. Jeho účast totiž může být napadána vzhledem k nestrannosti a objektivnosti, ale také s ohledem na to, že již praxi tohoto povolání kupříkladu řadu let nevykonává. To vše může vést k pochybnostem o nestrannosti a objektivnosti provedeného procesního úkonu.²⁹

V souvislosti s výslechem dětí, u nichž je podezření, že byly oběťmi sexuálního zneužívání, považují za vhodné zmínit ustanovení § 101 odst. 3 trestního řádu, kde je obecně (tedy se toto ustanovení netýká výhradně dětí) stanoveno, že otázky směřující do intimní sféry vyslýchaného svědka lze klást pouze, je-li to nezbytné pro objasnění skutečností důležitých pro trestní řízení a to zvláště šetrně a po obsahové stránce vyčerpávajícím způsobem, aby nebylo nutné výslech opakovat. Dále je zde připomínáno, že formulaci takových otázek je nutné přizpůsobit věku, psychickému stavu a osobním

²⁶ § 215 odst. 2 trestního řádu

²⁷ CHROMÝ, Jakub. *Kriminalita páchaná na mládeži: aktuální jevy a nová právní úprava v České republice*. Praha: Linde, 2010, s. 187.

²⁸ <http://www.nsz.cz/index.php/cs/ohroene-osoby-a-pokozeni/58>

²⁹ K tomu též Zvláštní zpráva Nejvyššího státního zastupitelství o trestné činnosti páchané mladistvými a nedospělci a na dětech a na mládeži ze dne 15. 6. 1998, čj. 1 Spr. 135/98, kde je konstatováno, že účast dalšího vyšetřovatele při výslechu osoby mladší 15 let, byť by se jednalo o osobu pedagogicky vzdělanou, je v rozporu se zákonem.

zkušenostem svědka. Toto ustanovení bylo také novelizováno zákonem o obětech trestných činů.

Lze tedy shrnout, že úprava výslechu dětí v trestním řádu se od obecné úpravy výslechu svědka liší jen v případě úpravy poučení dítěte o jeho právech a povinnostech a úpravy výslechu osob mladších osmnácti let o okolnostech, jejichž ožívování v paměti by mohlo negativně ovlivnit jejich další duševní a mravní vývoj. Jak již bylo zmíněno, zákonodárce měl při stanovování podmínek pro výslech osob mladších osmnácti let dle § 102 trestního řádu na mysli zejména sexuálně zneužívané děti, nicméně takový dopad může mít na dítě i výslech například v případě, že bylo svědkem trestného činu apod. Proto je třeba, aby orgány činné v trestním řízení před výslechem velmi pečlivě posoudily, zda se jedná o svědka dle § 102 trestního řádu či nikoli a bude či nebude mu tak přiznán širší katalog práv. V řízení před soudem je výslech svědka mladšího patnácti let zmíněn jen v případě, že státní zástupce, obžalovaný či obhájce žádá, aby mohl provést výslech svědka, a kdy jim, právě z důvodu věku svědka, předseda senátu nemusí vyhovět. Dle mého názoru by zejména mladší děti měly být vyslýchány obzvláště šetrně bez ohledu na to, zda se výslech týká okolností, jejichž ožívování by mohlo mít nepříznivý dopad na jejich další vývoj. Pro každého, zejména pak pro dítě, je samotný výslech stresující záležitostí, a tak by bylo vhodné zacházet s nimi při výslechu co nejcitlivěji, aby si z výslechu neodnášeli negativní vzpomínky a například nedůvěru v policejní orgány. Předpokládám, že v praxi se vyslýchající snaží s dětmi při výslechu zacházet šetrně a citlivě, přesto by nebylo od věci, kdyby bylo takovéto ustanovení zakotveno obecně u výslechu osob mladších patnácti let bez ohledu na materii, které se výslech týká.

Ustanovení dotýkající se opakování výslechu obsažená v trestním řádu jsou nesporně vágní, pojmy „nezbytný“ a „nutný“ jsou nicneříkající, nicméně je tato kaučuková úprava v tomto případě dle mého názoru nezbytná. Není možné stanovit například taxativní výčet případů, kdy v žádném případě není možné výslech dítěte opakovat, a to mimo jiné proto, že je to záležitostí individuální a i dvě děti v totožné situaci mohou výslech vnímat naprosto odlišně a může na ně mít naprosto rozdílný dopad. Nejvhodnější z pohledu ochrany dítěte je samozřejmě výslech neopakovat nikdy, byť je dítě psychicky odolné a zdá se, že by opakování výslechu na něj nemělo negativní dopad. Tento požadavek se však může dostat do kolize s cílem trestního řízení objasnit skutek za současného zachování práva obviněného na spravedlivý proces. Rovněž doporučení

neopakování výsledku, pokud to není nezbytně nutné, které by bylo obsažené v trestním řádu a vztahovalo by se na výslech osoby mladší patnácti let bez ohledu na povahu záležitosti, které se výslech týká, bych považovala za vhodné.

Znalost právních pravidel výsledku dětí je základní podmínkou pro správně a úspěšně provedený výslech. Paměťové schopnosti dětí jsou obvykle na dobré úrovni, problém nastává při reprodukci vnímaných událostí. K překonání těchto problémů lze využít také kriminalistické pomůcky a uplatňovat instituty trestního řádu, přestože se nevztahují výhradně na osoby mladší patnácti let.³⁰

Další zvláštní úprava výsledku dítěte je zakotvena v zákoně o obětech trestných činů. O této úpravě je pojednáno v kapitole 3.2.

Zejména s ohledem na existenci zvláštní úpravy práv obětí trestných činů, se mi současná právní úprava obsažená v trestním zákoníku jeví, až na výše zmíněné nedostatky, jako dostačující. Koneckonců výslech dítěte, jeho úspěšný průběh a co nejmenší negativní dopad, je záležitostí individuálního přístupu ke každému jednotlivému případu a není tedy možné jej konkrétněji kodifikovat.

³⁰ CHROMÝ, Jakub. *Kriminalita páchaná na mládeži: aktuální jevy a nová právní úprava v České republice*. Praha: Linde, 2010, s. 193.

2. Psychologická a kriminalistická specifika výslechu dětí

2.1. Vývoj dítěte z pohledu psychologie

Aby mohl vyslychající správně zvolit výslechovou taktiku a úspěšně provést výslech dítěte, musí mít na paměti psychické odlišnosti a zvláštnosti dítěte, které se v jednotlivých fázích psychického vývoje proměňují.

Na základě psychologické praxe se ve vývoji osobnosti začaly odlišovat kvalitativně různé stupně vývoje. Tyto stupně však nejsou formálními strukturami, nezávisí bezprostředně na věku, nýbrž na konkrétním obsahu, který si dítě osvojuje v průběhu svého vývoje. Vyšší stadium většinou nepotlačuje, ale pouze přetváří ty formy, které se vyvinuly dříve. Psychický vývoj člověka je konkrétním, individuálním a jednotným procesem, v němž věkové zvláštnosti tvoří jen jeden z aspektů a představují stěžejní změny, které jsou typické pro dané období.

V psychologické literatuře se lze setkat s četnými pokusy o periodizaci vývoje lidské psychiky. Pro účely výslechové praxe je dle mého názoru vhodné použít této kategorizace:

- a) předškolní věk (3-6 let)
- b) mladší školní věk (7-11 let)
- c) starší školní věk (12-15 let)

Předškolní věk

Předškolní období trvá přibližně od 3 do 6 let, kdy konec této fáze není určen jen fyzickým věkem, ale zejména sociálně, tzn. nástupem do školy.

Piaget³¹ nazval typický způsob uvažování předškolních dětí jako názorné, intuitivní myšlení. Typickými znaky tohoto myšlení jsou:

³¹ PIAGET, Jean a BÄRBEI INHELDER. *Psychologie dítěte*. Vyd. 5., V nakl. Portál 4. Praha: Portál, 2007.

- Egocentrismus, tj. tendence ulpívat na subjektivním pohledu a tendence zkreslovat úsudky na základě subjektivních preferencí. Na základě toho dochází k nepřesnostem v poznávání.
- Fenomenismus, tj. důraz na určitou podobu světa, event. na takovou představu. Dítě má zafixován určitý obraz reality, který není schopno opustit. Svět je pro něj takový, jak vypadá. V této souvislosti se zároveň jedná o prezentismus, tj. přetrvávající vazbu na přítomnost, na současnou podobu světa.
- Magičnost, tj. tendence pomáhat si při vysvětlení jevů v reálném světě, kterým dítě nerozumí, fantaziemi. Tím je poznání dítěte zkreslováno.
- Absolutismus, tj. přesvědčení dítěte, že každé poznání musí mít jednoznačnou a definitivní platnost. Relativita názorů je pro dítě nepochopitelná.

Předškolní děti vnímají objekt buď globálně a nevšímají si detailů nebo se naopak zaměří jen na jeden konkrétní, většinou hodně nápadný detail a neberou v úvahu žádnou další vlastnost, u které si proto nevšimnou ani její změny. Myšlení dětí je také ovlivněno tím, že děti nedovedou potlačit informaci, která je pro řešení daného úkolu nepodstatná. Způsob orientace ve světě a jeho uvažování je značně rigidní. Dítě tenduje ulpívat na jednom pohledu na objekt a neuvažovat o jiných. Děti tohoto věku mají také sklon ulpívat na jednom stavu nebo atributu objektu, který považují za definitivní a důležitý znak. Při jeho změně nejsou schopny v proměněném objektu rozpoznat původní objekt. Např. otec tříletého dítěte nosil stále vousy, po jejich oholení dítě svého otce nepoznalo.

Předškoláci mají sklon hledat přímou a jednoznačnou příčinu všech událostí, ty nemusejí být logické, ale musejí být subjektivně uspokojující. Příčiny a následky tudíž mohou být zpřeházené, nebo dítě může propojovat na sobě nezávislé události.

Pokud dítě nerozumí realitě, vysvětlí si ji tak, jak umí. Smyslem tohoto jednání je potřeba jistoty dítěte v to, že svět je poznatelný a že se v něm dokáže orientovat. Dalším důvodem, proč dítě zkresluje svůj úsudek o dění, je to, že je pro něj emočně nepřijatelné. Chyby v uvažování, jejichž původcem je emoční nepřijatelnost dění, se však neprojevují jen u dětí všech stupňů vývoje, ale i u dospělých. Dítě interpretuje realitu tak, aby pro něj byla srozumitelná a přijatelná, a to často i za vyloučení či zkreslení některých informací. Tento přístup se může projevit i ve formě konfabulací, tedy nepravých lží, kdy dítě kombinuje pravdivé vzpomínky s fantazijními představami. Dítě považuje konfabulace

za skutečnost a je přesvědčeno o jejich pravdivosti. Pro dítě je zřejmě nejsnazším způsobem, jak se vyrovnat s tlakem reality a nedostatkem vlastního myšlení a zkušeností, užití fantazie.

Dítě lépe porozumí světu, pokud mu přiřítá vlastnosti živých bytostí nebo pokud si vnější svět vykládá tak, že ho „někdo“ vytvořil.

Typickým znakem myšlení předškolních dětí je jeho útržkovitost, nekoordinovanost a nepropojenost. Děti v tomto věku již mají mnohé znalosti, ale ty existují v jejich vědomí zcela nezávisle a zatím dětské myšlení příliš neovlivňují.

Egocentrická perspektiva ovlivňuje i vnímání prostoru, to znamená, že dítě přeceňuje velikost nejbližších objektů, protože se mu zdají velké a podceňuje vzdálenější, protože je vidí malé. Odlišení polohy nahoře a dole je již správné, ale vpravo a vlevo dítě v tomto věku zpravidla ještě nerozliší. Čas je měřen předškolákem prostřednictvím určitých událostí a opakujících se jevů, obzvláště pokud jsou subjektivně významné. Obecně dítě tenduje k přeceňování délky časového intervalu. Dítě není schopno dát pojmům minulost a budoucnost konkrétnější obsah.

Od čtyř let děti začínají mluvit v delších a složitějších větách. Pokud mají interpretovat sdělení někoho jiného, projeví se jejich syntaktická rigidita, tedy vázanost na určité ustálené pořadí slov ve větě. Jsou-li slova ve větě řazena méně obvyklým způsobem, může dítě větu pochopit úplně jinak.³² Typicky při použití trpného rodu.

Při komunikaci s předškolákem je třeba zohlednit zejména zmíněný egocentrismus, který se zde projevuje především tím, že dítě často zapomene zmínit důležité aspekty popisované situace, protože se domnívá, že posluchač ví totéž, co ono.

Dítě předškolního věku má obtíže s koordinací všech dílčích dovedností, které jsou pro komunikaci potřebné. Mezi ně patří dovednost věnovat pozornost sdělení druhé osoby, brát v úvahu její pohled na věc a její úroveň znalostí, či přizpůsobit vlastní sdělení situaci. Děti mohou mít potíže také se zpracováním sdělených informací, které

³² VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, s. 102-115.

interpretují na úrovni svého myšlení. Předškolák zvládá dílčí komunikační dovednosti, ale mnohdy je nedokáže uspokojivě využít.³³

Děti v tomto období začínají chápat okolní realitu, uchovávat ji po určitou dobu v paměti a interpretovat to, co viděly. Událost nevnímají jako celek, ale všímají si jen jednotlivých elementů. Děti nejsou ještě schopny postihnout příčinné souvislosti. Hlavním motivem činnosti je bezprostřední zájem. Zájmy jsou velmi nestálé, tato nestálost podmiňuje rychlý přechod od jedné činnosti ke druhé a s tím související zvláštnosti bezděčné pozornosti a bezděčného zapamatování. Ve hře a v zálibě pro pohádku se uplatňuje fantastické myšlení dítěte, které je reakcí na mezerovitost v situacích, v nichž dítě žije. Smysl nové situace se dítě snaží pochopit prostřednictvím srovnání s jinými situacemi, které se mu zdají stejné nebo podobné. Ukážeme-li dítěti obrázek, jehož námět v něm vyvolá vzpomínky na vlastní zážitek, je schopno o tomto zážitku souvisle vyprávět. Obrázek zde tedy slouží jako prvotní podnět, od něhož dítě přechází k prožité situaci.

Celkový ráz myšlení má intuitivní a fantastickou povahu, vyznačuje se nekritičností a nedostatečnou schopností zobecnění. Ojedinelé postřehy dítěte však mohou vynikat svou bystrostí. Dítě po třetím roce věku často mění nálady a má sklon k negativismu, kolem pátého roku dochází k uklidnění. Na dítě velmi působí, pokud je chváleno. V této době se rozvíjí také základní mravní kodex. Dítě začíná rozlišovat mezi činy špatnými a dobrými, postupně se utváří svědomí.³⁴

Mladší školní věk

Myšlení v mladším školním věku nazval Piaget³⁵ fází konkrétních logických operací. Toto myšlení je charakteristické respektováním základních zásad logiky a konkrétní reality.

³³ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, s. 132.

³⁴ KACAFÍRKOVÁ, Marcela. *Vývoj psychiky nedospělých a mladistvých osob z hlediska potřeb výslechové praxe v trestním řízení, psychické zvláštnosti jednotlivých věkových kategorií*. Právo a rodina. 2001, 3., 2/2001, s. 6 - 11.

³⁵ PIAGET, Jean, INHELDER, Bärbel. *Psychologie dítěte*. Vyd. 6., V této edici 1. Překlad Eva Vyskočilová. Praha: Portál, 2014. s. 75 – 100.

Dítě v tomto věku již dokáže nahlížet na skutečnost z více hledisek, uvažovat o jejich vzájemných vztazích a tyto poznatky korigovat. Již chápe, že situace a objekty se mohou měnit, ale zároveň mají určité stále znaky. Umí zařadit prvek do určité třídy a rozřadit objekty podle daných pravidel, v mladším školním věku dítě zvládne řazení při stanovení nejvíce dvou kritérií.

Dítě mladšího školního věku se postupně naučí alespoň přibližně správně posuzovat počet, šířku, výšku a ostatní fyzikální dimenze bez ohledu na aktuální proměny objektu. Takto staré dítě si uvědomuje, že změna zjevných znaků neznamená změnu podstaty.

Myšlení dítěte se opírá o vlastní konkrétní zkušenost a dítě jen obtížně zobecňuje. Již v tomto věku dítě chápe vratnost proměn, to znamená, že ví, že např. pokud odebere dvě kuličky, situace se změní, ale stejně tak ví, že pokud dvě kuličky vrátí, původní situace se obnoví.

Porozumění času se v tomto období zpřesňuje. Kolem osmého roku věku dítě dovede řadit události a tak již chápe pojmy předtím a potom. V tomto věku také děti zahrnují různé dění do celku svého osobního času. Vytváří se tak mapa různých individuálně důležitých událostí, která má pro dítě osobní význam. Zatím je v ní převážně současnost, blízká minulost a velmi blízká budoucnost. V tomto období se děti učí rozlišovat délku trvání dění, učí se znát hodiny a začínají tento formální rámec užívat pro svůj časový odhad, nicméně zatím značně nepřesně.

Díky opuštění egocentrického pohledu na svět a zaujetí decentrovaného postoje je dítě mladšího školního věku schopno odhadnout, jak se jeho chování jeví jiným lidem a začíná si uvědomovat, že ostatní lidé mohou situaci interpretovat odlišně od jeho názoru a mezi 8. a 10. rokem věku přijímá i to, že ostatní lidé vědí o specifičnosti a odlišnosti jeho názoru.

Děti v tomto věku ustupují od egocentrického chápání příčinnosti, školák už chápe, že mnohé dění, i když se ho dotýká, může mít příčinu, která s ním nesouvisí. Nicméně i děti - školáci mají tendenci hledat za všech okolností jednoznačnou příčinu. Když znají princip takového dění, vysvětlí jej správně, pokud ne, snaží se příčinu vykonstruovat s ohledem na obecně platné zákonitosti.

Dítě dovede uvažovat o konkrétní situaci, ale nedovede si představit jiné varianty, se kterými se doposud nesešlo. Školák bere skutečnost takovou, jaká je, ale pokud je pro něj subjektivně natolik nepříznivá, že to přesáhne hranici únosnosti, dítě znejistí. Poté může reagovat několika způsoby. Skutečnost přijme, odmítne ji, nebo ji zkreslí natolik, že se mu bude zdát přijatelná. Dítě se v tomto věku dovede soustředit na detaily a nově také vnímat jejich vzájemné vztahy.

Děti mladšího školního věku mají schopnost i potřebu jednat cílevědoměji jako celek. Skupina dětí ve věku přibližně od 8 do 12 let vyžaduje od svých členů konformitu a za to jim poskytuje pocit jistoty, sounáležitosti a prestiže.³⁶

S nástupem do školy se mění způsob života dítěte. Školní život je založen na povinnostech, objevují se nové motivy činnosti. S tím je spojena přestavba paměti, pozornosti, všech poznávacích funkcí. Dítě už nemůže jednat jen podle impulsivních přání, ale musí podřizovat vlastní jednání volní kontrole, dbát určitého režimu a kázně. Učí se jednat v souladu s uloženým úkolem. Vytvářejí se návyky záměrného vnímání a logické úvahy, formuje se systém vzájemně podmíněných pojmů se stále větší obsahovou přesností. Dítě není dosud zcela schopno odlišit podstatné od nepodstatného, nedostatek životních zkušeností vyplňuje fantazií, kterou vydává za skutečnost. Domýšlí si i různé podrobnosti, na nichž bezvýhradně trvá. Při vnímání prostorových vztahů má dítě sklon k zveličování. Často je schopno dobře vnímat celkový obraz události a dlouho jej uchovat v paměti. V tomto věku postupně dospívá ke schopnosti analýzy jednotlivých jevů. Mnohdy je překvapivě pozorné, zejména pokud se jedná o předmět jeho zájmu. Vzhledem k tomu, že pozoruje svět z hlediska svých vlastních potřeb a přání, všímá si i podrobností, které dospělým unikají. Dítě v tomto věku začíná chápat určité souvislosti a zajímá se o příčiny jevů.

Osobnost dítěte je charakterizována harmoničností, uklidněním, sebeuspokojením, dojemem hotovosti a neproblematičnosti všech věcí, důvěrou v autority. Dítě je přizpůsobivé a také velmi sugestibilní. Zejména chlapce vede v tomto věku probuzená ctižádost k vychloubání. Děti na sebe přestávají bez uvážení žalovat, naopak se objevují tendence krýt kamaráda, i když se určitým způsobem provinil. Dětská morálka je

³⁶ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, s. 148–207.

heteronomní, mravní zákony jsou přijímány zvenčí jako neměnné. Upevňuje se svědomí. Dítě v tomto věku důvěřuje, je přístupné, přátelské a snadno se s ním navazuje kontakt.³⁷

Starší školní věk

Starší školní věk je také označován za období pubescence. Pro toto období je typická proměna těla, která se projeví i v postoji pubescenta. Dochází ke komplexní proměně všech složek osobnosti dospívajícího. V rámci celkového vývoje dochází ke změně myšlení, pubescent dokáže uvažovat abstraktně. Dospívající se v tomto období začíná osamostatňovat od vázanosti na rodiče, značný význam pro něj mají vrstevníci, se kterými se více než dříve ztotožňuje.³⁸ Hlavní charakteristikou je vymanění se z konkrétního a obrát k nereálnému a k budoucnosti. Je to období velkých ideálů či počátků teorií, a navíc i jednoduchých adaptací k realitě.³⁹ Dle Erika Eriksona (1994) je dospívání charakteristické hledáním vlastní identity, bojem s nejistotou a pochybnostmi o sobě samém a o své pozici ve společnosti. Všechny změny vedou ke ztrátě starých jistot a ke hledání nové stabilizace za nových podmínek. Cílem je dosažení nové přijatelné pozice, a tím potvrzení určité jistoty.

Toto období sebou přináší větší labilitu a tendenci reagovat přecitlivěle i na běžné podněty. Změna emočního ladění se na venek projevuje větší impulzivitou a nedostatkem sebeovládání. Dalším projevem dospívání je nechuť dát najevo své city. Některými důvody tohoto jevu jsou ty, že pubescent sám ve svých pocitech nemá jasno, neumí své pocity dobře verbalizovat, obává se výsměchu a nepochopení, nebo se za své pocity stydí. Nejistota a zranitelnost sebeúcty se projevují v přecitlivělosti k reakcím druhých, které často, a ne zcela přiměřeně, bývají interpretovány negativně.

Celková nejistota u pubescentů vyvolává různé obranné reakce. Jednou z nich je např. mechanismus kyvadla, kdy se dospívající na zralejší úrovni občas vrací k dětskému

³⁷ KACAFÍRKOVÁ, Marcela. *Vývoj psychiky nedospělých a mladistvých osob z hlediska potřeb výslechové praxe v trestním řízení, psychické zvláštnosti jednotlivých věkových kategorií*. Právo a rodina. 2001, 3., 2/2001, s. 6 - 11.

³⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, s. 209.

³⁹ PIAGET, Jean, INHELDER, Bärbel. *Psychologie dítěte*. Vyd. 6., V této edici 1. Překlad Eva Vyskočilová. Praha: Portál, 2014. s. 101.

chování nebo infantilnímu řešení situace. Návrat do vývojově nižší fáze je dočasný, umožňuje relaxaci a prožití alespoň chvilkového pocitu jistoty. Pokud je dospívající vystaven zátěži, kterou nezvládne, stane se jednou z obran regrese na nižší vývojové stádium. Trvá tak dlouho, jak dlouho to jedinec potřebuje vzhledem ke své osobní zralosti a vyrovnanosti. Další obrannou reakcí je únik do fantazie, ta pubescentovi umožňuje nezávazné experimentování s různými variantami nerealizovatelných rolí.

Vzhledem ke kognitivnímu vývoji je dle Piageta (1970) pubescence stádiem formálních logických operací. Dospívající jsou schopni uvažovat i hypoteticky, nezávisle na konkrétním vymezení problému, a to o různých možnostech, dokonce i o těch, které neexistují. Dospívání je typické potřebou a schopností uvažovat o tom, jaký by tento svět mohl, resp. měl být. Pubescent začíná uvažovat systematicky. Dovede si vytvořit hypotézu a systematickými kroky ji vyloučit, či potvrdit. Dokáže také na hypotetické úrovni pomocí manipulace s abstraktními jednotkami kombinovat a integrovat myšlenky. Ještě neumí rozlišovat reálné a různě pravděpodobné jevy. Akceptuje v zásadě všechny alternativy stejným způsobem, jako kdyby byly reálné. Dokáže též zobecnit určité principy fungování okolního světa.

Projevující se radikalismus a nechuť ke kompromisům pramení z nejistoty pubescentů. Radikalismus je zde obranou proti mnohoznačnosti a nejasnosti.

Dospívající chce být při komunikaci respektován jako rovnocenný partner a není-li tomu tak, přestává být ochoten komunikovat a provokuje. U dospívajících se projevuje sklon k neustálé argumentaci a neschopnosti a nechotě naslouchat dospělým. I dospělí přispívají k problémům v komunikaci svou netrpělivostí, znechucením a únavou, kdy často řeší problém autoritativní zkratkou, která nic pozitivního nepřinese.⁴⁰

V tomto období se dovršuje vývoj inteligence. Schopnost analýzy a chápání obecných vztahů značně pokročila a rozvíjí se i schopnost operovat s abstraktními pojmy. Zdokonaluje se orientace v prostoru a čase. Paměť se již neupírá jen na konkrétní, větší pochopení abstraktních pojmů a symbolů umožňuje i jejich zapamatování. Rozšíření analytické schopnosti má vliv na rozvoj vnímání. Dítě v tomto věku hlouběji proniká k

⁴⁰ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, s. 209-213.

podstatě věci, dokáže odlišit podstatné znaky od nepodstatných. Své myšlenky přesně vyjadřuje specifickými výrazy.

Děti staršího školního věku mají značný sklon k fantazii, nacházejí oblibu v dobrodružných a fantastických příbězích. V práci projevují velkou samostatnost, vzniká u nich pocit povinnosti a odpovědnosti. Zesiluje se jejich sebevědomí, jsou však celkově nevyrovnané, nedůtklivé k připomínkám, nesebekritické. Vedle dospělých se cítí méněcenné, uznávají sice jejich autoritu, avšak nechtějí být už považovány za děti, a proto se přehnaně snaží napodobit dospělé a tím skrýt svůj pocit méněcennosti. Proto jsou v tomto věku obzvláště náchylné k sugesci, zejména ze strany dospělých autorit. Věci okolo sebe dítě již nepřijímá jako dané, naopak je analyzuje a hodnotí. Nezřídka sklouzává k negativnímu postoji a kritice svého okolí, což vede k častým konfliktům, např. s rodiči nebo učiteli. V citovém životě je dítě prudké a výbušné, ale značně povrchní. Obrací se více do sebe a mívá pocit osamělosti a nepochopení. Začíná se současně osamostatňovat ve vlastním životě, volí si autority. Ke skupině ho váže vědomí sounáležitosti a solidarity, je ovlivňován míněním skupiny. Morálka se postupně zvnitřňuje, po nesprávném činu následuje pocit viny a výčitky svědomí. V této době se počíná vytvářet mravní ideál – vzor, jehož kvalit si dítě přeje dosáhnout a kterého obdivuje.⁴¹

2.2. Kontakt vyslychajícího s dítětem

V této části se pokusím vymezit specifika spojená s výsledkem dítěte z hlediska psychologie a kriminalistiky. Problematika výslechu dětí je, jak už bylo naznačeno, velmi citlivá, a to zejména z toho důvodu, že nejčastěji jsou vyslychány děti v souvislosti s násilnou trestnou činností či sexuálními zneužíváním páchanými na nich. Na začátku dvacátého století byl rozšířen názor, že dětská výpověď není příliš důvěryhodná, protože podíl fantazie při reprodukci vnímaného je značný. Pozdější výzkumy však ukázaly, že dítě je schopno vypovídat velmi kvalitně za splnění podmínky, že vyslychající zohlední

⁴¹ KACAFÍRKOVÁ, Marcela. *Vývoj psychiky nedospělých a mladistvých osob z hlediska potřeb výslechové praxe v trestním řízení, psychické zvláštnosti jednotlivých věkových kategorií*. Právo a rodina. 2001, 3., 2/2001, s. 6 - 11.

určité zvláštnosti.⁴² Dle výzkumu Valerie Reynaové a Chucka Brainerda (2002) mohou děti podat dokonce přesnější výpověď než dospělí, a to z toho důvodu, že pro dítě je důležité „co se stalo“, oproti tomu pro dospělého je nejpodstatnější význam události, tedy „proč se to stalo“. V důsledku obtížného oddělení vzpomínky na událost od jí přiřkládanému významu je dospělá osoba náchylnější k falešným vzpomínkám.⁴³

Výslech je proces vzájemné komunikace mezi vyslychaným a vyslychajícím, determinovaný vlastním prožitkem z kriminálního deliktu a vzájemnou interakcí mezi vyslychaným a vyslychajícím. Cílem je dosažení objektivních informací o vyšetřované události. Ze strany vyslychajícího jde o cílevědomé motivování vyslychané osoby k tomu, aby vypovídala pravdu a vypověděla vše, co v souvislosti s daným trestným činem pozorovala a vnímala. Takový proces samozřejmě vyžaduje individuální a diferencovaný přístup ze strany vyslychajícího. Kvalita výsledkem podané informace je z psychologického hlediska závislá mimo jiné na třech základních faktorech:

- a) na schopnosti a kvalitě vnímání;
- b) na schopnosti a míře zapamatování vnímané události;
- c) na schopnosti reprodukovat vnímanou událost.⁴⁴

Před započítím samotného výslechu je vhodné se s dítětem sblížit. Při navazování psychologického kontaktu je potřeba zvážit zvláštní emoční stav, ve kterém se vyslychané dítě nachází.⁴⁵

Dle zahraničních autorů je přiměřený kontakt s dotazovanou osobou důležitější než volba taktiky výslechu. Navázání kontaktu je úkolem vyslychajícího. Nakolik se podařilo kontakt navázat, se projeví v ochotě vyslychaného spolupracovat.⁴⁶

⁴² GILLERNOVÁ, Ilona. BOUKALOVÁ, Hedvika. *Vybrané kapitoly z kriminalistické psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006, s. 195 – 199.

⁴³ National Science Foundation. (2008, March 17). *Children's Memory May Be More Reliable Than Adults' In Court Cases*. ScienceDaily [online]. [cit. 2014-11-10]. Dostupné z: www.sciencedaily.com/releases/2008/03/080313124445.htm

⁴⁴ CHMELÍK, Jan. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Vyd. 1. Praha, 2003, s. 122-123.

⁴⁵ MUSIL, Jan, KONRÁD, Zdeněk, SUCHÁNEK, Jaroslav. *Kriminalistika*. 2., přeprac. a dopl.vyd. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 526.

⁴⁶ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Policejní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 299.

Nejvhodnějším postupem navození kontaktu v případě výslechu dítěte je, aby vyslychající projevil zájem o činnost dítěte a zapojil se do ní, zavedl rozhovor k oblíbené činnosti dítěte, popř. hračky, oblečení apod. Vhodné téma zvolí zejména v závislosti na věku dítěte. Odtud by vyslychající měl přejít k poučení dítěte.⁴⁷

K navázání komunikace mezi dítětem a vyslychajícím je třeba ze strany vyslychajícího více času, tolerance, úsilí a profesionality než v případě výslechu dospělé osoby. Nápomocné může být pochopení prostředí, ve kterém dítě žije a znalost hodnot, které dítě vyznává. Užitečnou je také znalost často zvláštního, slangového jazyka, který v případě neznalosti může v komunikaci způsobit bariéru. U dětí, které nemohou nebo nechtějí vypovídat, je vhodné začít výslech formou hry nebo kreslení. Vyslychající by měl navodit emocionálně příznivé a laskavé klima. Doporučuje se, aby se vyslychající zdržel předčasných soudů o chování dítěte a situaci, protože děti jsou velmi vnímavé a ve snaze vyslychajícímu vyhovět, mohou výpověď zkruslit, dochází k tzv. Pygmalion efektu. Již před začátkem samotného výslechu by měl vyslychající znát emocionální a kognitivní vyspělost dítěte a přizpůsobit tomu způsob svého vyjadřování.

Pro navázání kontaktu je důležité klást zpočátku otázky, na které může dítě správně a snadno odpovědět. Tyto otázky dítěti dodají sebedůvěru, že výslech může zvládnout. To má vliv nejen na dítě, které se v cizím prostředí výslechové místnosti s cizími lidmi necítí uvolněně a toto by mělo jeho prožívání situace zlepšit, ale také pro vyslychajícího, který si přiblíží způsob myšlení a vyjadřování dítěte, jeho slovní zásobu a upřesní si, jak povede výslech. Někdy již v této fázi může zaznamenat, že dítě některé výrazy používá v jiném významu než je obvyklé nebo používá slang apod., což je podstatné při následném porozumění dětské výpovědi. Za účelem tohoto poznání se doporučuje vyzvat dítě, aby vyprávělo krátkou historku.⁴⁸

Navazování kontaktu může vyslychajícímu posloužit, aby si udělal obrázek o vývojové zralosti dítěte. Dítě je zpravidla na počátku interakce plaché a později se chová uvolněněji. Pokud je dítě bez zábran od samého počátku, může to naznačovat duševní poruchu, neznamená to však automaticky, že je jeho výpověď nevěrohodná. Pokud je dítě

⁴⁷ CHMELÍK, Jan. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Vyd. 1. Praha, 2003, s. 129.

⁴⁸ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 343 - 348.

naopak uzavřené a upjaté po celou dobu výslechu, značí to nejčastěji, že se nepodařil s dítětem navázat kontakt nebo je psychicky narušené.

Ve vztahu k výslechu dětské oběti je vhodné zdůraznit následující požadavky na atmosféru výslechu. Je třeba, aby oběť měla pocit, že je jí důvěřováno. Zejména u otázek, které míří do soukromé a intimní sféry je potřeba vážit jejich nezbytnost a vždy je nutné, aby bylo oběti přiměřeně zdůvodněno, proč je nutné tyto otázky položit. Ve zvláště těžkých případech zneužívání dítěte je možné uzavřít s dítětem před započítím výslechu dohodu o dovolených a nedovolených otázkách. Na nedovolené otázky dítě zatím nemusí odpovídat, což má pozitivní psychologický účinek na důvěru dítěte k vyslychajícímu.⁴⁹ Na počátku výslechu je, typicky v případě sexuálního zneužívání, vhodné se s dítětem dohodnout, která slova bude používat a co znamenají.

Jak již bylo zmíněno, před tím, než je započato s výslechem, je třeba dítě vhodně poučit. Závazné vzory poučení dítěte neexistují, a to z toho důvodu, že je vždy třeba poučení přizpůsobit konkrétnímu dítěti s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost. Poučení se taktéž přizpůsobuje tomu, co už dítě ví a co mu kdo řekl. Znalost těchto informací by si měl vyslychající opatřit před poučením dítěte.⁵⁰ Je třeba dítěti sdělit, jaká má práva a povinnosti, a to takovou formou, aby tomu opravdu porozumělo. Zda dítě pochopilo, je možné ověřit tím, že dítě zopakuje, co si z poučení zapamatovalo. Dítě musí vědět, že nemusí vypovídat proti svému příbuznému. Taktéž je potřeba dítěti jasně vysvětlit, že nikdo nemá právo dítěti ubližovat a že je správné mluvit o tom, co se stalo, protože pachatelé takových věcí musí být potrestáni. Dalším, co musí být dítěti objasněno, je to, že může odpovědět i „já nevím“. Dítěti musí být zdůrazněno, že má mluvit jen pravdu a nevymýšlet si. Děti mají totiž tendenci odpovídat kladně i v případech, kdy si nejsou jisté nebo si i něco vymyslet. Správně poučit dítě bývá velmi náročné a je i zde vhodné využít pomoci psychologa.⁵¹

Zde uvádím poučení, s jehož zněním jsem se setkala v protokolech o výslechu při nahlížení do trestních spisů soudů v Jihočeském kraji.

⁴⁹ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Psychológia pre právnikov*. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 80–81.

⁵⁰ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 348.

⁵¹ GILLERNOVÁ, Ilona. BOUKALOVÁ, Hedvika. *Vybrané kapitoly z kriminalistické psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006, s. 200.

Poučuji Tě, že musíš mluvit pravdu o všem, co jsi viděl nebo slyšel o projednávané věci, nebo co se Ti stalo a na co se Tě budeme ptát, nesmíš lhát, vymýšlet si ani nic zamlčet. Můžeš mě opravit, kdybych něco špatně zapsal a chtěl jsi to říct jinak. Nesmíš o nikom říkat věci, které nejsou pravda. Musíš nám říci všechno, co víš o (jméno obviněného). Nemusíš o věci mluvit, pokud bys svoji výpověď způsobil potíže sobě nebo člověku, který je Tvým příbuzným, či na kterém Ti záleží. Rozuměl jsi všemu?

Často je toto poučení ještě rozšířeno o demonstrativní ukázkou lži, aby bylo nepochybné, že dítě tomuto pojmu dobře porozumělo, a o zmínku, že dítě může odpovědět, že neví, pokud si není jisté.

Podstatnou roli ve výslechové praxi hraje procesní postavení vyslýchaného dítěte. Na procesním postavení dítěte je odvislá možnost psychologické intervence a toho, k čemu může vyslychající psychologa využít a co po něm může být požadováno. Při výslechu oběti jde zejména o konzultaci v úmyslu zabránit sekundární viktimizaci. V případě svědka jde mimo jiné o posouzení věrohodnosti výpovědi při zohlednění některých přirozených vývojových rysů dětského kognitivního vývoje v určitých obdobích.

V případě dítěte – svědka může být dítě svědkem nezúčastněným, to znamená, že skutečnost, které mělo být svědkem, se ho osobně příliš nedotkla. Problematickou je situace, kdy pachatelem či obětí je osoba dítěti blízká. V takovém případě může být dítě například traumatizováno tím, co vidělo (nejčastěji je-li osoba jemu blízká obětí) nebo může mít obavy, aby svou výpověď blízkému neublížilo. Nejobtížnější je provedení výslechu za situace, kdy je dítě obětí sexuálního zneužívání, pak vyžaduje výslech obzvláště citlivý přístup. Jakou taktiku vyslychající zvolí, závisí taktéž na skutečnosti, zda pachatelem je osoba dítěti neznámá, cizí, nebo kterou dítě zná, či je mu dokonce velmi blízká.

Praxe ukázala, že dětská obvinění bývají většinou pravdivá, týkají-li se cizího pachatele. V případě obvinění člena rodiny je potřeba zjistit, jaká situace v rodině panuje, a to zejména z toho důvodu, že dítě může být navedeno k nepravdivému obvinění někým blízkým nebo se samo může chtít tímto způsobem mstít.⁵² U Okresního soudu v

⁵² GILLERNOVÁ, Ilona. BOUKALOVÁ, Hedvika. *Vybrané kapitoly z kriminalistické psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006, s. 195-199.

Jindřichově Hradci byl kupříkladu řešen případ, kdy dívka opakovaně obviňovala bývalé partnery své matky z pohlavního zneužití, aby se jim pomstila za to, že s její matkou ukončili partnerský vztah.

Na kvalitu výslechu dítěte má vliv prostředí, ve kterém se výslech koná, a proto je více než žádoucí, aby výslech byl prováděn ve speciální výslechové místnosti. Pro ilustraci uvádím, že v roce 2013 byly tyto místnosti využity k výslechu dětského svědka ve 263 případech a k výslechu dětské oběti v 536 případech.⁵³

Pokud není možné výslech provést ve speciální výslechové místnosti, je obvykle vhodné provést výslech dítěte v jeho domově, mateřské školce či obdobném prostředí, kde se dítě cítí dobře.⁵⁴ Je účelné, aby vyslychající vytvořil prostředí pro nerušený výslech, např. použil záznamovou techniku bez rušivých efektů, tedy nehlučnou, nejlépe pevně zabudovanou, aby neodváděla pozornost dítěte.

V průběhu celého výslechu je doporučováno s dítětem udržovat oční kontakt. Pokud je to dítěti zjevně nepříjemné, je možné mu nabídnout, aby si kreslilo. Jestliže dítě začne v průběhu výslechu odbíhat od tématu, může to naznačovat, že má emocionální zábrany, je unavené, nebo otázky nezvládá intelektově. Od počátku kontaktu mezi vyslychajícím a vyslychaným dítětem je potřebné, aby dítě mělo pocit, že má situaci pod kontrolou. Pocit důvěry a kontroly je totiž nezbytný proto, aby se dítě cítilo bezpečně.

Nejznámější, ale hlavně velmi účelnou pomůckou při výslechu dětí jsou anatomické panenky. Jsou to loutky, které mají oblečeny jednoduché šaty, pod kterými jsou anatomicky rozlišeny na chlapce a dívku. Zejména pro menší dítě je mnohem jednodušší a přirozenější přehrát situaci pomocí těchto panenek, než se vyjádřit pomocí slov. Obzvláště pak v situaci, kdy se dítě stalo obětí násilí nebo sexuálního zneužívání, kde se tyto panenky využívají nejvíce. Vyslychající pokládá dítěti otázky a ono ukazuje, kde se jej pachatel dotýkal, kterou část oblečení si svlékl apod. Výslech je nejvhodnější dokumentovat pomocí videokamery. Pokud to není možné, je třeba, aby byl výslech velmi pečlivě zaznamenán v protokolu, kde musí být detailně popsáno chování dítěte, což je

⁵³ FÜRBAČEROVÁ, Iva. *Speciální výslechové místnosti*. In: [online]. [cit. 2015-03-02]. Dostupné z: www.prevencekriminality.cz/evt_file.php?file=505

⁵⁴ SCOVILLE, Dean. *How to Interview a Child*. Police Magazine [online]. [cit. 2014-11-10]. Dostupné z: <http://www.policemag.com/channel/patrol/articles/2007/06/how-to-interview-a-child.aspx>

velmi náročné a obvykle značně rušivé.⁵⁵ Tyto panenky se v policejní praxi využívají zejména v případech, kdy vysvětlení podává dítě, které není schopné popsat skutkový děj deliktu pro nízký věk, nebo pro mentální indispozici, nebo při obtížném popsání prožité situace, kterou oběť nedokáže jasně slovně vyjádřit a vysvětlit z důvodu ostychu či neznalosti.⁵⁶

Aby však tyto loutky přinášely potřebný užitek, musí být používány dostatečně odborně proškolenými osobami. Proto byl roku 1996 vydán Závazný pokyn policejního prezidenta upravující postup při práci s loutkami. Práce s těmito loutkami je podle pokynu svěřena specialistům zabývajícím se řešením kriminality páchané na dětech ve struktuře služby kriminální policie a mimorezortním subjektům (lékařům, psychologům, sexuologům, pedagogicko-psychologickým poradnám, pracovníkům OSPOD, soudním znalcům, dále ZŠ na I. stupni pro výuku sexuální výchovy aj.). Při jednotlivých částech výslechu je potřeba jmenovitě určit, koho představuje loutka, nebo koho může představovat dítě ve vztahu k loutce.⁵⁷

Při používání loutek při výslechu je vhodné loutky představit, ale nevnucovat je dítěti, nechat dítě, aby na loutky reagovalo spontánně a samo si zvolilo, zda za pomoci nich chce komunikovat. Po ukončení výslechu je doporučováno nechat dítě si s loutkami hrát, popřípadě se do hry i zapojit, a tak eliminovat prožitky z vyšetřovaného případu, které byly během výslechu obnoveny. Smyslem práce s loutkami je navodit situaci, kdy dítě bude spontánně vypovídat, nesmí být tudíž k práci s loutkami nuceno. Z psychologického hlediska je doporučováno v případě, kdy se u dítěte dostavuje stud nebo strach, aby dítě o události hovořilo ve třetí osobě.⁵⁸

Na závěr této podkapitoly si dovoluji zmínit nejčastější chyby, kterých se vyslychající při výslechu dětí dopouštějí.

- a) přílišná chvála dítěte za to, co řekne a předvede;

⁵⁵ GILLERNOVÁ, Ilona. BOUKALOVÁ, Hedvika. *Vybrané kapitoly z kriminalistické psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006, s. 197.

⁵⁶ *Jája a Pája*. In: [online]. [cit. 2014-11-12]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/jaja-a-paja.aspx>

⁵⁷ PLŠKOVÁ, Alena. *Demonstrační pomůcky Policie České republiky*. Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu [online]. [citováno 1.6.2010] Dostupné z: <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocianku=2006010913>.

⁵⁸ GILLERNOVÁ, Ilona. BOUKALOVÁ, Hedvika. *Vybrané kapitoly z kriminalistické psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006, s. 195-199.

- b) emotivní reakce vyslychajícího;
- c) zvyšování hlasu vyslychajícího a mentorování;
- d) přemíra otázek na dítě;
- e) příliš častá změna tématu, přeskokování z problému na problém;
- f) soustavné utvrzování se vyslychajícího o pravdivosti vyslovených nebo předvedených tvrzení dítěte, odpoutání pozornosti dítěte nevhodnou reakcí nebo činnostmi vyslychajícího či jiných, při výslechu přítomných, osob.⁵⁹

2.3. Otázky při výslechu dítěte

Volba vhodné výslechové taktiky závisí na osobnosti a zkušenostech vyslychajícího. Vyhnout se sugestivním a nevhodným otázkám je možné jen po pečlivé přípravě výslechu. Vyslychající by měl v průběhu výslechu pečlivě formulovat své otázky, průběžně se ujišťovat, že rizika bezděčného, neúmyslného ovlivňování jsou minimální, tj. že používá verbální i nonverbální prostředky komunikace jasně a pro dítě srozumitelně.⁶⁰

Uzavřené otázky a bezděčná sugesce jsou významná rizika, vůči kterým by měl být vyslychající zvláště pozorný.

Na základě výzkumů bylo zjištěno, že otevřenými otázkami získá vyslychající od dítěte nejpřesnější výpověď o zjišťované události. Naproti tomu tzv. zaměřené, upřesňující a vedoucí otázky, kdy dítě odpovídá „ano“ nebo „ne“, dítěti naznačují, na co se vyslychající zaměřuje, co konkrétně se chce od dítěte dozvědět a dítě může mít pocit, že má odpovědět, přestože odpověď nezná. Takové otázky se souhrnně nazývají uzavřenými otázkami.

- Otevřené otázky jsou obecné otázky, jako např. „Stalo se něco?“, „Na co dalšího z toho dne si vzpomeneš?“.

⁵⁹ CHMELÍK, Jan. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Vyd. 1. Praha, 2003, s. 126-127.

⁶⁰ GILLERNOVÁ, Ilona. BOUKALOVÁ, Hedvika. *Vybrané kapitoly z kriminalistické psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006, s. 195-199.

- Zaměřené otázky směřují dětskou pozornost určitým směrem, typicky k určité osobě nebo místu. Např. „Můžeme si teď povídat o škole?“. Otázky typu „kdy“, „kde“ a „kdo“ jsou také příkladem zaměřených otázek.
- Mezi upřesňujícími a zaměřenými otázkami je jen tenká hranice. Upřesňující je např. otázka „Jak se jmenuje?“, „Jakou barvu měly její šaty?“ apod.
- Z tzv. vedoucích otázek vyplývá, jakou odpověď vyslychající očekává. Často naznačují vyslychanému, s čím má souhlasit. Příkladem může být otázka „Velmi tě to naštvalo, že ano?“

Výčet typů výslechových otázek, jak je uveden výše, je seřazen od nejméně sugestivních po nejsugestivnější. Nicméně i otevřená otázka může být za určitých okolností sugestivní. Z toho vyplývá, že zjednodušení tvrdící, že všechny otevřené otázky jsou správné a vhodné a všechny uzavřené nevhodné, je zavádějící.

Výzkumy prokázaly, že vyslychající, kteří mají tendenci užívat více zaměřených a upřesňujících otázek, mohou zaznamenat větší či menší úspěch v souvislosti s přesností a úplností dětské výpovědi v závislosti na věku vyslychaného dítěte. Pokud vyslychající tyto otázky pokládali pětiletým a šestiletým dětem, získali více nepřesných odpovědí a výpovědi nebyly úplnější, než výpovědi stejně starých dětí, které byly dotazovány zejména otevřenými otázkami. Naproti tomu v případě, že se dotazovali osmiletých a devítiletých dětí, získali úplnější výpovědi bez toho, aby tím byla dotčena přesnost výpovědi.⁶¹

Rizikem uzavřených otázek je výzkumy prokázaná tendence dětí spíše přitakat než odporovat. Tato tendence je patrná i u dospělých, ale u dětí je výraznější. Děti jsou schopny odpovědět ano i na otázky, kterým nerozumí či které jsou nesmyslné. Tato tendence se vyskytuje zejména tam, kde si dítě není svou vzpomínkou jisto. Tohoto rizika je možno se částečně vyvarovat správným poučením dítěte před započatím výslechu, jak je zmíněno výše.⁶²

⁶¹ HOWITT, Dennis. *Introduction to forensic and criminal psychology*. 2nd ed. New York: Prentice Hall, 2005, s. 277-280.

⁶² ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 343.

K. J. Saywitz⁶³ sestavil následující pravidla, která by měl vyslychající v souvislosti s pokládáním otázek dítěti mladšímu sedmi let dodržovat. Tato pravidla jsou však použitelná i u starších dětí.

- Vyslychající by se měl vyhnout užívání osobních zájmen a raději používat konkrétní jména a názvy. Jinak se totiž může stát, že dítě nebude vědět, o čem vyslychající mluví.
- Je doporučováno, aby vyslychající používal krátké věty spíše než složitá souvětí.
- Obdobně je vhodné používat kratší slova obdobného významu, např. „dělat“, nikoli „reagovat“ apod.
- Není vhodné používat odborné termíny.
- Vyslychající by měl v otázce jasně vymezit, ke které události odkazuje. Např. „Kdy odešla maminka do práce?“ spíše než „Kdy se to stalo?“.
- Neměly by být užívány věty v trpném rodě, protože jsou pro dítě méně srozumitelné než věty v rodě činném.
- Konkrétní výrazy jsou pro dítě lépe srozumitelné než abstraktní, např. pistole je vhodnějším výrazem než zbraň.
- V závislosti na věku a schopnostech dítěte je vhodné se vyhnout požadavkům, aby dítě počítalo, udalo čas či rozměry, pokud je to nad jeho úroveň kognitivních dovedností.
- Pro mladší děti je konkrétní, představitelné a pozorovatelné lépe uchopitelné než abstraktní.
- Někdy dítě nespolupracuje a neposkytuje informace v důsledku svého emocionálního stavu. V takovém případě by například neměla být zaměňována sociální uzavřenost s neochotou spolupracovat.⁶⁴

⁶³ SAYWITZ, Karen J. *Children in court principles of child development for judicial application*. In *A Judicial Primer on Child Sexual Abuse*. Chicago: American Bar Association Center on Children and the Law, 1994.

⁶⁴ HOWITT, Dennis. *Introduction to forensic and criminal psychology*. 2nd ed. New York: Prentice Hall, 2005, s. 281.

3. Dítě jako oběť sexuálního zneužívání

3.1. Charakteristika dítěte - oběti sexuálního zneužívání

Sexuálním zneužíváním dítěte se rozumí veškerá interakce mezi dítětem a další osobou, kdy dítě je degradováno na objekt uspokojení sexuálních nebo sexualizovaných potřeb pachatele. Definičním je zde to, že dítě se nemůže rozhodnout a svobodně vyjádřit svůj souhlas, protože není schopné celou situaci mentálně pochopit, a nemůže se vůči pachateli autoritativně a silově prosadit. Dítě je díky svým kognitivním, emocionálním a tělesným charakteristikám v pozici slabšího. Z výše zmíněného vyplývá, že dítě nemůže pachatele svést, přemluvit apod.⁶⁵

Pohlavní zneužívání je nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoliv pohlavní dotýkání, styk, či vykořisťování kýmkoliv, komu bylo dítě svěřeno do péče anebo kýmkoliv, kdo dítě zneužívá. Takovou osobou může být rodič, příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník, či cizí osoba. Pohlavní zneužívání se dělí na bezdotykové a dotykové. Bezdotykové zneužívání např. zahrnuje setkání s exhibicionisty a účast na sexuálních aktivitách, kde nedochází k žádnému tělesnému kontaktu, např. vystavování dítěte pornografickým záznamům. Kontaktní zneužívání je takové, při kterém dochází k pohlavnímu kontaktu, včetně laskání prsou a pohlavních orgánů, pohlavnímu styku, orálnímu nebo análnímu pohlavnímu styku.⁶⁶

Veškeré pedosexuální jednání je na dítěti vynuceno měkčím či tvrdším postupem. Pod měkčí postup je zařazováno přesvědčování, pouhá autorita pachatele (zejména u mladších dětí), apod. Tvrdším postupem je užití fyzického násilí. K tvrdšímu postupu se uchylují zejména pachatelé dítěti cizí. Tito pachatelé ovšem nejsou dle statistik nejběžnější skupinou sexuálně zneužívajících, tato skupina je naopak, co do četnosti případů, až na posledním místě. Nejvíce případů se odehrává v rámci rodinných (tzv. intrafamiálních) či obdobných (partnerských) uskupení, další nejčastější skupinou jsou

⁶⁵ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forezní psychologie*. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 164-165.

⁶⁶ *Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2008 – 2018*. In:[online]. [cit. 2015-04-12]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/scripts/file.php?id=61422>, s. 7.

pachatelé, kteří s dítětem přicházejí do kontaktu na základě své pracovní či zájmové aktivity.⁶⁷

Jen pro představu uvádím, že dle kriminalistické statistiky za rok 2013 bylo v České republice zjištěno 794 případů sexuálního zneužívání (toto číslo zahrnuje pohlavní zneužívání a komerční formy sexuálního zneužívání).⁶⁸ Z toho v 660 případech byly oběťmi dívky. Ze statistiky ministerstva práce a sociálních věcí také vyplývá, že v roce 2013 ve více než 50 % případů byla pachatelem cizí osoba, druhou nejčastěji zneužívající osobou byl otec, a to ve více než 13 % případů.⁶⁹ Ačkoli se zdá, že tato čísla nekorrespondují s poznatky uváděnými v předchozím odstavci, nemusí tomu tak být, protože u této kriminality páchané v rámci rodiny bývá vysoká míra latence.

Doktorky Jaskiewicz-Obydzinska a Wach provedly výzkum, při kterém zkoumaly dvacet dívek, které se staly oběťmi sexuálních deliktů spáchaných členy rodiny. 20 % dívek bylo starších patnácti let, 30 % dívek bylo ve věku mezi dvanáctým a patnáctým rokem, 25 % bylo ve věku mezi sedmým a jedenáctým rokem a zbylých 25 % dívek bylo mladších sedmi let. V rámci tohoto výzkumu se ukázalo, že žádná ze zkoumaných dívek při výslechu nevyprávěla zcela spontánně. Ve 20 % byla spontaneita popsána jako mírná, ve zbylých 80 % žádná. Naproti tomu ve srovnávací skupině, kde byl obdobný výzkum proveden na dívkách sexuálně zneužitých neznámou osobou (Czerederecka, Jaskiewicz-Obydzinska, 1995), byla spontaneita shledána ve 20 % jako plná, v 60 % jako mírná a ve 20 % žádná. Toto zjištění ukazuje, že pro dítě je obtížnější mluvit o sexuálním deliktu, pokud je obětí incestu. Dále bylo zjištěno, že u dívek, které byly vyslýchány opakovaně, jsou výpovědi stabilní, naproti tomu ve srovnávací skupině tomu tak bylo jen v 57 % případů. Zaznamenané odchylky se týkaly pouze času, kdy k události došlo, nikoli popisu samotných událostí. Toto zjištění je zdůvodňováno tendencí k obecnému popisu událostí, kterým se předchází případným komplikacím, které by se mohly projevit v případě detailnějšího svědectví. Stabilita je taktéž pravděpodobně spjata s vysoce emocionální zkušeností z události, která způsobila permanenci paměťových stop. 45 % obětí uvedlo ve

⁶⁷ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forezní psychologie*. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 165-166.

⁶⁸ *Celková kriminalita za období od 01.01.2013 do 31.12.2013*. In: [online]. [cit. 2015-03-02]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/soubor/12-celkova-kriminalita-za-obdobi-od-01-01-2013-do-31-12-2013.aspx>

⁶⁹ *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2013*. In: [online]. [cit. 2015-03-02]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/17557/Sum_V20_2013.xls

svých výpovědích jen velmi málo detailů, zbylých 55 % věnovalo detailům mírnou pozornost. Ve srovnávací skupině se malý počet detailů objevil u 7 %, v 27 % výpovědi bylo obsaženo mnoho detailů, které se týkaly negativních postojů vůči pachateli. Z tohoto výzkumu také vyplývá, že schopnost popsat při výslechu duševní stavy své (oběti) i pachatele není otázkou toho, zda se jedná o intrafamiliární či extrafamiliární zneužívání, ale záleží na individuálních charakteristikách oběti.⁷⁰

U dítěte může v důsledku traumatu⁷¹ dojít k tzv. posttraumatickým stresovým poruchám. Psychické následky sexuálního zneužívání jsou shrnovány do čtyř dimenzí:

- Traumatická, zraňující sexualizace, která se vztahuje k nápadnostem na úrovni sexuálního chování. U dítěte se za této situace vyskytují úchylnosti směrem k extrémnímu chování ve smyslu nadměrné či naopak potlačené, nebo kvalitativně posunuté sexuality.
- Druhá dimenze představuje emocionální důsledky zneužívání a vychází z pocitu zrady. Ten nastává zejména u dětí zneužívaných blízkou osobou. Důsledkem je ztráta schopnosti důvěřovat druhému. Přírodním důsledkem může být také sklon k nápadné odevzdanosti a závislosti na druhém člověku.⁷²
- V důsledku pocitu hluboké bezmocnosti se dítě může uchýlovat k opakovaným útěkům. Dalšími projevy jsou psychosomatické potíže, deprese a tzv. dissociativní poruchy. Je zde zvýšená pravděpodobnost porušování a nerespektování norem v osobním životě.
- Čtvrtá dimenze je označována jako problém stigmatizace a týká se sníženého sebevědomí a sebeakceptace. Dítě samo sebe považuje za zkažené a uvědomuje si svoji odlišnost od ostatních. To může vést až k sebepoškozování a autodestruktivnímu jednání.

Není možné charakterizovat oběť sexuálního zneužívání na základě konkrétního vzorce chování. Obvykle uváděné a výše zmíněné příznaky, jako je poškozené

⁷⁰ JASKIEWICZ-OBYDZINSKA, Teresa. WACH, Eva. *Psychologické hodnocení svědeckých výpovědí nezletilých obětí incestu*. In: Sexuální zneužívání dětí a sexuální násilí. sborník z konference East-West, Praha 1996. Vyd. 1. Praha: JAN, 1997, s. 64-67.

⁷¹ Trauma je definováno jako událost, která ohrožuje psychickou integritu jedince tím, že její zpracování překračuje běžnou kapacitu psychiky.

⁷² FINKELHOR, David. ARAJI, Sharon. *A sourcebook on child sexual abuse*. Beverly Hills: Sage Publications, 1986, s. 276.

sebevědomí, sebeobviňování, sebepoškozování, nápadně vzorné či naopak silně odbržděné chování, problémy při navazování kamarádských vztahů apod., mohou stejně tak poukazovat na problémy dítěte jiného druhu.⁷³ Sexuální zneužívání také nemusí být nutně spojeno s utrpením. Pachatel může dítě vzrušovat, vzbuzovat v něm předčasnou sexuální aktivitu. Daleko více než samotný čin může být pro dítě traumatizující to, co nastane po ohlášení trestného činu. V důsledku toho některé oběti své výpovědi odvolají.⁷⁴

U dítěte tedy traumatizace nastat může, ale nemusí. Jaký dopad bude mít zneužívání na dítě, závisí na řadě faktorů, které můžeme dělit do tří skupin: previktimní osobnost (tzn. osobnostní založení oběti před zneužíváním), okolnosti trestného činu (míra násilí, stupeň ponížení, hodnocení vlastního chování, chování jiných osob na místě činu), reakce okolí po činu. Dopad zneužívání na oběť se může projevit v podobě intruse, neboli nekontrolovatelných vnucujících se vzpomínek a myšlenek na traumatickou událost. Tyto traumatické vzpomínky obsahují disociované fragmenty, které nejsou uloženy ve vědomí, ale pronikají do něj spontánně bez volního přičinění. To vysvětluje, proč si dítě při výslechu nemůže na kritickou událost rozpomenout a vylíčit ji např. chronologicky. Dalším projevem dopadu zneužívání na oběť může být konstrikce, tedy vyhýbání se podnětům, které spouští znovuprožívání. Posledním z hlavních příznaků je hyperarousal, nadměrné vnitřní napětí způsobené obavou z opakování kritické události. To se může projevit zvýšenou lekavostí či poruchami koncentrace. Zde uvedené příznaky tvoří páteř posttraumatické stresové poruchy, není to však vyčerpávající výčet. U dětí více než u dospělých je patrná široká škála příznaků a jejich variabilita. Obecně platí, že děti i mladiství reagují na trauma méně předvídatelně a citlivěji než dospělí, a protože u dětí není vývoj emocionálních, sociálních a kognitivních dovedností ukončen, může u nich trauma způsobit vážnější následky než u dospělých.

U dítěte se za účelem vyrovnání se s prožitým traumatem může projevit některý z tzv. obranných mechanismů. Tyto psychické děje nejsou závislé na vůli dítěte. Obranné mechanismy nastupují zejména v důsledku intrafamiliárního opakovaného či dlouhodobějšího zneužívání. Mezi nejdůležitější patří:

⁷³ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 172.

⁷⁴ HANUŠOVÁ, Jaroslava. *Sexuální zneužívání*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, s. 18-19.

- Vytěsnění některých zvláště traumatizujících vzpomínek. Prolomení tohoto obranného mechanismu může mít za následek retraumatizaci v podobě akutní reakce na stres.
- Popírání faktů, kdy se dítě brání akceptovat realitu, aby se uchránilo před negativními pocity, jako je strach. Dítě tak může popírat i samotné zneužívání.
- Disociace (neboli odštěpení), jejíž podstatou je fakt, že vzpomínky na traumatizaci nejsou integrovány do celkového vnitřního života oběti. Sexuální zneužívání není vytěsněno, ale ani není zpracováno.
- Idealizace pachatele, která dítěti umožňuje zachovat si pozitivní obraz o pachateli. Idealizace jde v případě intrafamiliárního zneužívání ruku v ruce s devalvací jiné osoby, např. matky, která o zneužívání věděla či samotné oběti.
- Identifikace s pachatelem, která zbavuje dítě strachu z něj, dítě pachatele vnitřně akceptuje. I v průběhu výslechu je možné, že se dítě bude identifikovat s pachatelem, což se může projevit jeho nápadně drzým a agresivním chováním.

Obranné mechanismy vedou ke vzpomínkovým mezerám, které je třeba akceptovat.⁷⁵

Orgány činné v trestním řízení by se měly snažit o to, aby dopad na psychiku dítěte byl co nejmenší. Zejména však v dřívější době byla praxe spíše opačná. To se projevovalo zejména v opakovaných výsleších a v řadě odborných vyšetření, kdy oběť byla opakovaně vystavována traumatizujícímu zážitku, což také vedlo k fixaci vzpomínek na tuto událost. K předcházení popsaného druhotného efektu je třeba využívat v rámci trestního řízení takových postupů, které by odstranily duplicitu v provádění úkonů a umožnily co nejšetrnější způsob obnovování traumatizujícího zážitku v dětské paměti.⁷⁶

Na závěr této podkapitoly si dovolím stručně zmínit odlišnosti týkající se výslechu oběti, pokud je jí handicapované dítě, a to zejména proto, že u těchto dětí je zvýšené riziko, že se stanou oběťmi sexuálního zneužívání, a to především z toho důvodu, že pachatel předpokládá jejich omezenou způsobilost vypovídat a menší důvěryhodnost. Při přípravě výslechu i v jeho průběhu by měl mít vyslyšající na paměti to, že

⁷⁵ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 172-180.

⁷⁶ CHMELÍK, Jan. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Vyd. 1. Praha, 2003, s. 122.

handicapované dítě má omezenou slovní zásobu, potíže porozumět otázce, nedostatečné abstraktní myšlení a mentalizaci, omezený rozsah pozornosti, paměťové problémy, nepřiléhavé a nekonzistentní odpovědi na kladené otázky a je zvýšeně sugestibilní. Při přípravě výslechu je vhodné, aby vyslychající konzultoval věc se specialistou, který mu poskytne informace o schopnostech a omezeních dítěte. Při samotném výslechu je třeba konat častější přestávky. Klíčovou částí výslechu je dialogická část, kdy je třeba otázky formulovat tak, aby byly co nejjednodušší, stručné a konkrétní, aby jim dítě bylo schopné porozumět. Vyslychající by se měl vyvarovat kladení uzavřených otázek. Místo nich Sigelman a kol. doporučují ve své studii z roku 1981 použít otázky „bud’ – anebo“, kterými je možné se vyvarovat „ano efektu“.⁷⁷

3.2. Dítě jako zvlášť zranitelná oběť optikou zákona o obětech trestných činů

Jak již bylo zmíněno v první kapitole, od roku 2013 je účinným zákon o obětech trestných činů, kde je speciálně upraven výslech v situaci, kdy svědkem je oběť, tedy fyzická osoba, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil. V případě, že byla trestným činem způsobena smrt oběti, považuje se za oběť mimo jiné její příbuzný v pokolení přímém, sourozenec, osvojenec.⁷⁸ Jak vyplývá z výše zmíněného, oběť je při výslechu v podstatě zvláštním typem svědka, proto se na ni vztahují vedle ustanovení zákona o obětech trestných činů také ustanovení trestního řádu týkající se výslechu svědka.

Dítě je zde zahrnuto do kategorie zvlášť zranitelných obětí. Tato zvláštní zranitelnost je spatřována ve zvýšeném nebezpečí způsobení druhotné újmy, některé oběti jsou totiž zvláště náchylné k prohloubení jejich stresu a citového zranění samotnou účastí v trestním řízení, například právě při výslechu. Tyto oběti potřebují speciální opatření, aby nebezpečí další viktimizace bylo omezeno na minimum.⁷⁹ Přestože zde není pojem

⁷⁷ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 181-182.

⁷⁸ § 2 odst. 2 a 3 zákona č. 45/2013 o obětech trestných činů a o změně některých zákonů

⁷⁹ GRÍVNA, Tomáš, ŠÁMAL, Pavel, VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Zákon o obětech trestných činů: komentář*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2014, s. 30-31.

dítě definován, je jím myšlena osoba mladší osmnácti let bez ohledu na její zletilost. Tento zákon totiž vychází ze směrnice 2012/29/EU (dále jen Směrnice), kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestných činů⁸⁰, a ta dítě definuje právě takto v čl. 2 odst. 1 písm. c). Již v § 3 odst. 2 zákona o obětech trestných činů je zakotvena zásada citlivého, individuálního a diferencovaného přístupu k oběti, která je zde doplněna zásadou prevence před sekundární viktimizací. Není proto možné, aby orgány činné v trestním řízení přistupovaly k oběti necitlivě, bagatelizovaly její újmu nebo dokonce před provedením jakýchkoliv úkonů zpochybňovaly, že se trestný čin stal. Stejně tak je nežádoucí, aby zdůrazňovaly podíl oběti na trestném činu, obzvláště pak u obětí sexuálních trestných činů. Specifický přístup má být zvolen tak, aby nedocházelo k prohlubování již vzniklé újmy a ke vzniku druhotné újmy.⁸¹ Oběť má při výslechu právo žádat, aby byla v přípravném řízení vyslechnuta osobou stejného nebo opačného pohlaví. Této žádosti je u zvlášť zranitelné oběti nutno vyhovět vždy, pokud tomu nebrání důležité důvody⁸². Toto ustanovení je účelné zejména u obětí sexuálních trestných činů. Zde jde zákon nad rámec Směrnice, ta totiž toto právo poskytuje jen obětem sexuálního násilí, násilí na základě pohlaví a násilí v rámci úzkých svazků. Zákon zde nerozlišuje, zda výslech provádí policejní orgán či státní zástupce, a to na rozdíl od Směrnice, která toto právo nevztahuje na výslech prováděný státním zástupcem. Možnost volby pohlaví vyslychajícího má zvlášť zranitelná oběť jen v přípravném řízení, protože v řízení před soudem by se toto právo dostalo do konfliktu s právem obžalovaného na zákonného soudce. Zvlášť zranitelná oběť má taktéž právo žádat, aby v případě, kdy je třeba její výpověď tlumočit, byla osoba tlumočnicka stejného nebo opačného pohlaví. Této žádosti je také třeba vyhovět, s výjimkou případů, kdy nelze provedení úkonu odložit nebo tlumočnicka požadovaného pohlaví zajistit.⁸³ Toto právo má zvlášť zranitelná oběť v řízení přípravném, ale i v řízení před soudem.

Výslech zvlášť zranitelné oběti má být prováděn obzvláště citlivě a s ohledem na konkrétní okolnosti, které ji činí zvlášť zranitelnou.⁸⁴ Směrnice konkretizuje, na co je

⁸⁰ Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV

⁸¹ GRĚIVNA, Tomáš, ŠÁMAL, Pavel, VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Zákon o obětech trestných činů: komentář*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2014, s. 40-41.

⁸² § 19 odst. 1 zákona č. 45/2013 o obětech trestných činů a o změně některých zákonů

⁸³ § 19 odst. 2 zákona č. 45/2013 o obětech trestných činů a o změně některých zákonů

⁸⁴ § 20 odst. 1 zákona č. 45/2013 o obětech trestných činů a o změně některých zákonů

třeba při individuálním posouzení oběti brát zřetel, zejména se jedná o osobní charakteristiku oběti, druh či povahu trestného činu a okolnosti trestného činu.⁸⁵

Výslech dítěte v přípravném řízení vždy provádí osoba vyškolená, pokud nejde o neodkladný úkon a vyškolenou osobu nelze zajistit (zde musejí být obě podmínky splněny kumulativně). Toto ustanovení nemá vliv na povinnou účast orgánu sociálně-právní ochrany dětí nebo jiné osoby mající zkušenost s výchovou mládeže dle § 102 odst. 1 trestního řádu, tedy v případě výslechu osob mladších osmnácti let o okolnostech, jejichž ožívování v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivňovat jejich duševní a mravní vývoj. Kdo se rozumí pod pojmem vyškolená osoba, není v tomto zákoně specifikováno, vodítkem může být opět Směrnice, kde se hovoří o povinnosti členských států zajistit, aby úředníci, kteří budou pravděpodobně přicházet do kontaktu s oběťmi, např. příslušníci policie a soudní zaměstnanci, byli jak obecně, tak speciálně proškolení na vhodné úrovni vzhledem k jejich kontaktu s oběťmi, aby se zlepšilo jejich povědomí o potřebách obětí a byli schopni jednat s oběťmi nestranně, s respektem a profesionálně. Rovněž mají být za tímto účelem proškolení soudci, státní zástupci i advokáti.⁸⁶ V praxi probíhají školení zaměřená na práci s dětskými oběťmi trestných činů formou pětidenního školení na půdě Policejní akademie v Praze a třídního kurzu pro soudce a státní zástupce pořádaného Justiční akademií. V rámci vzdělávání zajišťovaného Českou advokátní komorou je této problematice věnován jednodenní kurz zaměřený na domácí násilí a zastupování obětí trestných činů.

Výslech zvláště zranitelné oběti má být proveden tak, aby nemusel být opakován. V případě dalšího výslechu před stejným orgánem je vyslychajícím zpravidla stejná osoba, pokud tomu nebrání důležité důvody.⁸⁷ Zde se tedy setkáváme v souvislosti s dětmi s dalším právním zakotvením požadavku neopakovat výslech, pokud to není nezbytně nutné. Je tedy zřejmé, že na tento požadavek je zákonodárci kladen zvláštní důraz.

Nepřeje-li si zvláště zranitelná oběť bezprostřední vizuální kontakt s osobou podezřelou ze spáchání trestného činu nebo s osobou, proti níž se trestní řízení vede, učiní se, nebrání-li tomu závažné důvody, potřebná opatření, aby k takovému vizuálnímu

⁸⁵ čl. 22 Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV

⁸⁶ čl. 25 Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV

⁸⁷ § 20 odst. 3 zákona č. 45/2013 o obětech trestných činů a o změně některých zákon

kontaktnu nedošlo, zejména se využívá audiovizuální techniky, je-li to technicky možné. Přitom je třeba zajistit, aby nebylo porušeno právo na obhajobu.⁸⁸

Oběť má také dle zákona o obětech trestných činů právo na doprovod důvěrníka, které spočívá v umožnění přítomnosti důvěrníka mimo jiné i při výslechu oběti. Výjimečně je možné důvěrníka z úkonu vyloučit, a to v případě, že by jeho přítomnost ohrozila dosažení účelu úkonu, či v případě, že by důvěrník průběh úkonu narušoval. Toto ustanovení je v praxi užíváno například tehdy, zvolí-li si dítě důvěrníkem rodiče, ale vyslychající nazná, že jeho přítomnost při výslechu není vhodná. V takovém případě má oběť právo zvolit si jiného důvěrníka, ledaže uvedený úkon nelze odložit, nebo by jeho odložení bylo spojeno s nepřiměřenými obtížemi nebo náklady. Důvěrníkem může být každá plně svéprávná fyzická osoba, kterou si oběť zvolí. Důvěrníkem může být zmocněnec oběti, nikoli však osoba, která je v trestním řízení osobou obviněnou, obhájcem, svědkem, tlumočnickem nebo znalcem.⁸⁹ Důvěrník má funkci psychické opory oběti, což je zdůrazněno zákazem důvěrníka zasahovat do úkonu. Tím se liší od zmocněnce oběti.

⁸⁸ § 20 odst. 4 zákona č. 45/2013 o obětech trestných činů a o změně některých zákonů

⁸⁹ § 21 zákona č. 45/2013 o obětech trestných činů a o změně některých zákonů

4. Opakovaný výslech

4.1. Opakování výslechu

Opakovaný výslech je zvláštní kapitolou psychologie výpovědi. Na další výslech by měl být vyslýchající připraven stejně důkladně jako na výslech první. Je třeba připomenout, že v období mezi prvním a dalším výslechem pokračuje proces utváření výpovědi, pro který je příznačná tzv. tendence ke konstantnosti výpovědi. Z toho plyne, že výpovědi by se od sebe neměly výrazněji lišit.

Dalším jevem, který se zde uplatňuje, je tzv. reprodukce reprodukováného. Při opakovaném výslechu má vypovídající tendenci opakovat informace, které již sdělil při prvním výslechu. Slovní zopakování má pozitivní vliv na udržení si informace v paměti, proto by mělo být vyslýchajícímu podezřelé, pokud by vyslýchaný tvrdil, že zapomněl některá fakta, které sdělil při prvním výslechu. Naopak není ničím nepřírodným a neobvyklým, pokud při opakovaném výslechu poskytuje vyslýchaný informace méně konkrétní a obecnější, je třeba to ovšem posoudit s ohledem na dobu, která mezi výslechy uplynula.

Při opakovaném výslechu je třeba, aby se vyslýchající vyvaroval chyb spáchaných v průběhu prvního výslechu. Proto není vhodné, aby opakovaný výslech začínal otázkou, zda vyslýchaný potvrzuje svou původní výpověď. Ani výzva k zopakování předešlé výpovědi není příliš vhodná, protože vyslýchaný zpravidla mechanicky zopakuje svou první výpověď. V případě, že hlavním účelem opakovaného výslechu je upřesnění původní autentické vzpomínky, se doporučuje, aby byly otázky kladeny nikoli ve stejném pořadí jako u předcházejícího výslechu, či aby byla zvolena opačná posloupnost sledu výpovědi.⁹⁰

U dětí, jak již bylo několikrát zmíněno, je obecně doporučováno, aby se výslech konal pouze jednou a k opakování se přistoupilo jen v nejnnutnějším případě. Zde je jedna

⁹⁰ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 366-368.

výjimka, a to v případě výslechu dítěte mladšího sedmi let, kdy je vhodnější výslech rozdělit na několik kratších úseků.⁹¹

Důvodem, proč je kladen důraz na to, aby nebyl výslech dětské oběti opakován, je hrozba větší sekundární viktimizace. Tímto pojmem se označuje újma vznikající v důsledku reakcí sociálního okolí. Jedná se o druhotné psychické zraňování a vystavování oběti psychické zátěži.⁹² Opakovanému výslechu je možno předejít jednak splněním zákonných procesních požadavků na vedení výslechu, jednak vhodným vedením výslechu z pohledu kriminalistického a psychologického.

Opakování výslechu i za pomoci loutek trpí zpětným efektem, kdy dítě již „sehrává svou roli“. Dítě totiž již ví, co se od něj očekává a reakcí přiměřenou svému věku se snaží tuto úlohu splnit a sehrát.

Jedním z častějších důvodů opakování výslechu jsou chyby v protokolaci výslechu. Fabian a Stadler se na základě svého výzkumu pokusili utřídit nejčastější chyby v protokolu a rozlišily tyto:

- Chyby v důsledku vynechávání. Vyslýchající při tvorbě protokolu zapisuje jen to, co se mu zdá důležité s ohledem na objasňovanou událost, avšak velmi často se stává, že jsou vynechány i podstatné informace. Nejčastěji dochází k vynechání informací v souvislosti s otázkami na průběh události, dále v souvislosti s otázkami anamnestického zaměření, otázkami směřujícími k subjektivní stránce trestného činu a při zachycování údajů k popisu osoby.
- Chyby v důsledku modifikace obsahu. Jde o nepřesnosti týkající se aktivního dotvoření obsahu sdělení vyslýchaného vyslýchajícím. Vyslýchající převádí přímou řeč do protokolární podoby a přitom se neúmyslně dopouští pozměnění smyslu výpovědi. Typicky se jedná o chybné parafrázování odpovědí či nahrazování dětských výrazů spisovnými formulacemi.⁹³

⁹¹ MATIÁŠEK, Jan. SOUKUP, Jaroslav. BÁRTA, Bohumil. *Psychologie a výslechová praxe*. Praha: Orbis, 1968, s. 60.

⁹² HOUBOVÁ, Drahomíra. *Psychologie pro právníky*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 221.

⁹³ FABIAN, Thomas. STADLER, M. *Tonbandaufzeichnungen von Vernehmungen*. Kriminalistik, 1990, s. 330-343.

Za povšimnutí stojí zjištění, že zkušení vyšetřovatelé mají oproti začátečníkům větší tendenci modifikovat. Děje se tak neúmyslně proto, že zkušený vyslyšející si utváří své privátní teorie, při kterých vychází ze svých bohatých zkušeností. Pokud vyslyšející řeší opakovaně obdobné případy, vytvoří si názorové schéma o typickém, standardním průběhu těchto činů. Tyto privátní teorie a schémata se pak uplatňují i při vnímání a zpracování informací poskytnutých vypovídajícím. Do výsledného protokolu tak mohou nevědomky proniknout modifikace obsahu výpovědi v souladu se zkušenostmi vyslyšejícího a v neprospěch specifik daného případu, např. ohledně subjektivní stránky trestného činu. Naproti tomu začátečník častěji chybuje v podobě vynechávání.

4.2. Úskalí opakovaného výslechu dítěte před soudem

V této kapitole si dovoluji nastínit úskalí, která může skrývat výslech dítěte před soudem a doporučení pro soudní praxi.

Zkoumání dopadu výslechu před soudem na dítě je, jak již bylo zmíněno, úzce spojeno se sekundární viktimizací dítěte. Někteří autoři se přiklánějí k názoru, že při výslechu dítě zažívá ztrátu kontroly nad situací, zraňující průnik do své intimity a degradaci své osoby na nosič důkazů, a tím dochází k sekundární viktimizaci. Jiní autoři se však domnívají, že možnost vypovídat před soudem může mít pozitivní efekt, a to ten, že z dítěte opadne psychická zátěž v důsledku oficiálního zakončení stresujících dějů.

Potenciální stresové faktory se dělí následovně:

- Faktory působící před hlavním líčením. Zejména je to nejistota a dlouhé čekání na předvolání k výslechu či nedostatek informací o průběhu hlavního líčení.
- Faktory působící v průběhu hlavního líčení, např. setkání se s obžalovaným, výpověď před veřejností.
- Faktory působící po hlavním líčení. Příkladem je neuspokojivé rozhodnutí soudu ve věci či nedostatečné informace dítěte o výsledku hlavního líčení.

Pro dítě, ostatně stejně jako pro dospělého, je výslech před soudem novou situací, kdy si dítě přinejmenším není jisté, jak výslech bude probíhat. To je zdrojem stresu. Vedle

toho je dítě zatíženo emocionálně, protože velmi často si při výslechu připomíná a hovoří o emocionálně nabitých událostech.

Většina dětí prožívá stres již několik dní před výslechem. Zejména je způsoben obavami, zda dítě podá dobrý výkon, zda nebude příliš rozrušené strachem ze setkání s obžalovaným apod.

Z výzkumů vyplývá, že v den hlavního líčení jsou značně zátěžové následující faktory:

- čekání na výslech v budově soudu,
- střetnutí s obžalovaným před jednací síní,
- rozpomínání na nepříjemné události během výpovědi,
- líčení událostí před cizími lidmi.⁹⁴

Soudce by měl při výslechu svědka uplatnit šetrné postupy, jako je vyloučení veřejnosti a výslech dítěte v nepřítomnosti obžalovaného. V současnosti jsou také u jednotlivých soudů zřizovány oddělené čekárny pro poškozené, svědky a jejich doprovod a i v případě, že nejsou stavebně upraveny speciální prostory, je možné, pokud o to svědek nebo poškozený požádá, aby mu byl vyčleněn oddělený prostor. Toto je možné žádat s odkazem na § 200 trestního řádu. Svědek ani poškozený však nemá na oddělenou čekárnu nárok.⁹⁵ Osoba soudce a zejména jeho přístup jsou faktory, které zásadně ovlivňují pocity dítěte během výslechu.

Aby výslech dětského svědka před soudem byl pro dítě co nejméně náročný a zároveň v rámci něj bylo dítětem poskytnuto co nejvíce pravdivých informací, je vhodné, aby byla dodržována následující doporučení.

- Je důležité, aby dítě mělo přístup k informacím týkajícím se průběhu trestního řízení a o svých právech a povinnostech. K tomu se používají např. letáky, informační webové portály, konzultace s odbornou organizací, v některých zemích existují speciální kurzy, které dítě připravují na výslech.

⁹⁴ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Výslech dítěte a jeho úskalí (2.)*. Právo a rodina. 12., 4/2010. s. 6 – 9.

⁹⁵ *Právo na ochranu*. In: Infovictims [online]. [cit. 2015-02-21]. Dostupné z: http://www.infovictims.cz/cz/003_prava/paginas/003_003.html#002

- Dítě by mělo být s předstihem informováno o konkrétních podmínkách jeho výslechu, protože jinak má tendenci vytvářet si katastrofické scénáře.
- Poskytnutí možnosti, aby si dítě zvolilo, zda bude vyslýcháno přímo v jednací síni či ve vedlejší místnosti, nebo bude jeho výslech simultánně přenášen do jednací síně, se ukázalo jako vhodné pro částečné odbourání stresu.

Závěrem lze říci, že výslech dítěte klade na vyslýchajícího mimořádné nároky především ve dvou ohledech. Vyslýchající musí zabránit sekundární viktimizaci dítěte a současně vhodným postupem zjistit pravdivé informace k věci. Odbourání zbytečného stresu se u dítěte promítne v podobě zlepšení svědeckého výkonu a kvality jeho výpovědi. Při výslechu malých dětí musí být navíc vyslýchající obzvláště opatrný s ohledem na jejich zvýšenou sugestibilitu.⁹⁶

4.3. Opakovaný výslech v praxi soudů Jihočeského kraje

Za účelem ověření teoretických znalostí nabytých při zpracování této práce, zejména pak ověření, zda je opravdu v praxi výslech dítěte před soudem opakován jen v nejnútnejších případech, ale také zda jsou při výslechu v přípravném řízení dodrženy zákonné požadavky, mi bylo umožněno nahlédnout do soudních spisů týkajících se spáchání trestného činu pohlavního zneužití v období let 2010 až 2014 a to u Okresního soudu v Českých Budějovicích a u Okresního soudu v Jindřichově Hradci. Celkem jsem prostudovala 32 spisů, z nichž v 16 případech byl výslech před soudem opakován.

Přestože jsem se při studiu zaměřila na relativně úzkou skupinu případů, i zde považuji za potřebné vydělit zvláštní skupinu dětí, které byly pohlavně zneužity ve věku nad 13 let, a zároveň pachatel jednal s jejich souhlasem. Tato skupina je zdaleka nejpočetnější, spadá do ní 24 případů. Pachatelem byl většinou mladistvý. V těchto případech byl výslech častěji opakován i před soudem, v prostudovaném vzorku konkrétně ve 13 případech. Častým důvodem pro opakování výslechu bylo odstranění rozporů ve výpovědích či zjištění, zda pachatel věděl o nízkém věku oběti. Opakovaný výslech se však ve velké většině případů netýkal otázek zasahujících do intimní oblasti

⁹⁶ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Výslech dítěte a jeho úskalí* (2.). Právo a rodina. 12., 4/2010. s. 6-9.

dítěte. S dotazy na samotný průběh pohlavního styku v rámci výslechu dítěte před soudem jsem se v rámci zkoumaných spisů setkala pouze jednou, a to v případě, kdy bylo podezření na falešné obvinění a obviněný byl nakonec zproštěn viny. Co se týče výslechu v přípravném řízení, žádný z nich nebyl proveden ve speciální výslechové místnosti (ta je v Jihočeském kraji pouze jedna).

V ostatních případech, kdy se jednalo o zneužití mladšího dítěte, byl výslech veden ve velké většině případů ve speciální výslechové místnosti a za pomoci anatomických panenek. Dle mého názoru byly tyto výslechy vedeny velmi dobře, citlivě a zároveň v rámci nich byly získány potřebné informace. Toto potvrzuje i fakt, že nebylo potřeba výslechy před soudem ve většině případů opakovat. Vyjma jednoho případu zneužití jedenáctileté dívky otcem, kdy byla dívka vyslýchána před soudem a musela zde popisovat mimo jiné i detaily styku (i v tomto případě byl výslech před soudem proveden zejména z důvodu podezření, že obvinění je falešné), se v situacích, kdy bylo posouzeno za nezbytné provést výslech znovu před soudem, otázky dítěti zde položené netýkaly intimní oblasti. Až při studiu protokolů jsem si plně uvědomila důležitost ujasnění si obsahu pojmů, které dítě či vyslýchající při výslechu používá, zejména názvosloví pohlavních orgánů a konkrétních forem intimního styku, což vyslýchající striktně dodržovali. Nezřídka dítě použilo pojem, kterým pojmenovávalo jinou situaci či věc, než která se tímto pojmem nazývá v běžné komunikaci.

V případech výslechů vedených soudci v rámci hlavního líčení jsem nezaznamenala žádné chyby. Tyto výslechy byly zpravidla velmi krátké a sloužili jen k doplnění výpovědi podaných v přípravném řízení.

Při studiu výpovědí v přípravném řízení jsem narazila na následující chyby. Často jsem se setkala s nedoslovným přepisem výpovědi dítěte, dlužno však říci, že tomu tak bylo zejména u starších dětí, kdy s ohledem na jejich vyjadřovací schopnosti není příliš pravděpodobné, že by mohlo dojít při přepisu k bezděčné úpravě smyslu sdělení.

Pokud byly pokládány otázky obhájcem, nebylo z protokolu (vzniklého v době účinnosti zákona o obětech trestných činů) zřejmé, zda je pokládal obhájce přímo dítěti, nebo zda byly otázky položeny prostřednictvím orgánu činného v trestním řízení v souladu s § 102 odst. 3 trestního řádu. Toto může komplikovat práci soudci, který má posoudit, zda byla dodržena všechna procesní pravidla výslechu.

V jednom případě jsem se setkala se sugestivní otázkou, kterou sedmileté oběti při výslechu položil státní zástupce. Zeptal se jí: „Co ti pan XY v lese udělal škaredého?“ Takto byla otázka formulována, přestože dítě o ničem „škaredém“ do té doby při výslechu nehovořilo a nezmínilo se o čemkoli negativním, co jí osoba XY v lese udělala.

Shrnu-li praxi soudů týkající se výslechu dětí, u kterých existuje podezření, že byly oběťmi pohlavního zneužití, zprvu mne překvapilo, jak často je výslech před soudem opakován. Nicméně s ohledem na konkrétní případy, ve kterých se tomu tak děje a jakým způsobem jsou tyto výslechy vedeny, to nepovažuji za zásadní nedostatek. Předsedou trestního úseku Okresního soudu v Českých Budějovicích mi bylo potvrzeno, že výslech dítěte zde soudci opakují jen v případech, kdy nebyl výslech v přípravném řízení dostatečný a chybí důležité informace, bez kterých není možné ve věci rozhodnout. Obecně hodnotím přístup vyslýchajících, zejména pak z řad Policie České republiky pozitivně. Výslechy byly vedeny ve valné většině případů velmi profesionálně.

Závěr

Je zřejmé, že problematika výslechu dětí je problematikou velmi složitou, kterou není možné zkoumat pouze prizmatem právní úpravy, ale je třeba se zaměřit i na poznatky z oboru kriminalistiky, kriminologie, psychologie aj. Jak z předchozí věty vyplývá, jedná se o problematiku zasahující více vědních oborů a proto se i má práce nezabývala jen právními předpisy. Není možné ani žádoucí od sebe poznatky jednotlivých oborů zcela oddělit, protože se úzce prolínají.

Zpracování tohoto tématu pro mne bylo přínosným mimo jiné právě proto, že jsem si v rámci této problematiky hlouběji uvědomila, že existují velmi palčivé a citlivé otázky, kterým je třeba věnovat velkou pozornost, ale které přesto není možné hlouběji a detailněji právně upravit a striktně zakotvit řešení v právních předpisech, alespoň ne tak, aby to bylo ku prospěchu věci. Právě naopak se zde musí nechat prostor pro individuální posouzení, nicméně je potřeba, aby rozhodování činily osoby znalé problematiky a odborně vzdělané.

Nejdůležitějším požadavkem při výslechu dítěte je zajištění jeho ochrany před sekundární viktimizací, tzn. zamezení nebo alespoň minimalizace újmy vzniklé na základě přístupu orgánů činných v trestním řízení či jiných osob k dětské oběti v rámci trestního řízení. Je zcela nepochybné, že zákon o obětech trestných činů představuje výrazný pozitivní posun ve prospěch pomoci a ochrany obětem trestné činnosti v České republice a i z jeho dikce vyplývá, že dítě je ještě ohroženější a hrozí zde ještě vyšší riziko druhotné újmy než u ostatních osob v postavení oběti. Proto je dětem na základě tohoto zákona poskytována vyšší míra pomoci a podpory. Dle mého názoru byla tato úprava pro praxi potřebná a oceňuji, že ji náš právní řád zahrnuje. Dle odborníků se po účinnosti tohoto zákona zlepšil přístup zejména orgánů činných v trestním řízení k obětem, ovšem podrobněji bude možno přínosnost této úpravy hodnotit až s delším časovým odstupem.

Stěžejní roli při výslechu dítěte má vyslyšající, který musí být dostatečně odborně vzdělán, aby posoudil okolnosti a osobnost vyslyšchaného a zvolil vhodný přístup. Je tedy nezbytné, aby vyslyšající měli přístup ke vzdělávacím programům zabývajícím se touto problematikou a byli také dostatečně motivováni, aby si své znalosti prohlubovali, protože vzhledem ke složitosti této problematiky jsou nároky na osobu vyslyšajícího

velmi vysoké. V souvislosti s tím považuji za důležitý dohled nad vyslychajícími a tvorbu kvalitní dokumentace, ideálně ve formě videozáznamu. Videozáznam nejenže slouží jako důkazní prostředek, ale také jako pomůcka pro samotného vyslychajícího, který na základě něj může odhalit své nedostatky ve vedení výslechu. V případě nedostatku vyškolených odborníků je pravděpodobné, že z výslechu nebude vytěženo maximum. Výslech vedený osobou bez odborných znalostí o této problematice může mít na dítě neblahý dopad, v krajním případě může neprofesionálně vedený výslech negativně ovlivnit dokonce i další vývoj dítěte. Právě nesprávně vedený výslech v přípravném řízení, popřípadě nedostatečná dokumentace výslechu, jsou některými z nejčastějších důvodů, proč musí být výslech opakován u soudu. V souvislosti s tím by bylo dle mého názoru vhodné de lege ferenda detailněji právně upravit vzdělávání vyslychajících v oblasti práce s dětmi v průběhu trestního řízení.

S již zmíněnými problémy úzce souvisí také ovlivňování dětí v průběhu výslechu ze strany např. rodičů či jiných osob. Za krok správným směrem považuji zřízení zvláštních výslechových místností, kdy osoby, které mají právo účastnit se výslechu, nepřijdou v průběhu výslechu do bezprostředního kontaktu s vyslychaným dítětem. Speciální výslechové místnosti mají také dobrý vliv na psychiku dítěte a v neposlední řadě jsou zde nainstalovány vhodné záznamové prostředky, proto je překvapující, že nejsou plně využívány. Dalším pomocným nástrojem, který považuji za velmi vhodný, je ustanovení, které říká, že dítěti mohou být kladeny otázky jen prostřednictvím orgánů činných v trestním řízení. Z minulosti je známo mnoho případů, kdy například obhájce složitou formulací svých otázek či nátlakem dítě znejistěl, nebo dokonce natolik vyvedl z rovnováhy, že nebylo schopné dále vypovídat apod. Zde zmíněná úprava zamezí či alespoň minimalizuje ovlivnění dítěte během výslechu, nikoli však před výslechem, tady jsou opět kladeny nároky na vyslychajícího, aby případně rozpoznal, že je dítě ovlivněno a v důsledku toho nemluví pravdu, a zjištěnou situaci úspěšně řešil.

Co se týká opakování výslechu dítěte před soudem, děje se tak častěji než jsem očekávala, nicméně z případů, které jsem měla možnost posoudit, usuzuji, že se tak děje zejména tehdy, kdy je riziko sekundární viktimizace způsobené výslechem minimální. Naopak v případech obzvláště pro dítě traumatizujících je výslech konán jen v přípravném řízení, velmi citlivě, opatrně a zkušenými a vyškolenými vyslychajícími. Přesto je fakt, že jsou výslechy dětí mnohdy opakovány, známkou toho, že v praxi existují

nedostatky, které je potřeba odstranit nebo alespoň minimalizovat. Toho lze docílit například zkvalitněním vedení výslechu v přípravném řízení. Soudci by také měli důkladněji uvážit, zda je skutečně třeba výslech provést znovu.

Shrnu-li poznatky, které jsem nabyla při zpracování tohoto textu, docházím k názoru, že právní úprava je vcelku kvalitní a pokud bude i nadále reflektovat potřeby praxe a nové poznatky z vědních oborů, které se touto problematikou zabývají, zejména pak z oblasti kriminalistiky a psychologie, bude právní rámec pro šetrnou, ale efektivní výslechovou praxi dostačující. Za nejdůležitějšího činitele majícího vliv na správné vedení výslechu, považuji osobu vyslychajícího. Nejvyšší legislativa i vědecké poznatky nebudou mnoho platné, pokud je v život neuvedou zkušenosti, kvalitně vzdělaní odborníci. Myslím, že na vzdělávání vyslychajících by se měla nyní zaměřit pozornost zejména.

Literatura

Knižní publikace

ARNTZEN, Friedrich, MICHAELIS-ARNTZEN, Else. *Vernehmungpsychologie: Psychologie der Zeugenvernehmung*. 2. vydání. Mnichov: C.H.Beck, 1989.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Policejní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Psychológia pre právnikov*. Bratislava: Iura Edition, 2010.

FABIAN, Thomas. STADLER, M. *Tonbandaufzeichnungen von Vernehmungen*. Kriminalistik, 1990.

FINKELHOR, David. ARAJI, Sharon. *A sourcebook on child sexual abuse*. Beverly Hills: Sage Publications, 1986.

GILLERNOVÁ, Ilona, BOUKALOVÁ, Hedvika. *Vybrané kapitoly z kriminalistické psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006.

GŘIVNA, Tomáš, ŠÁMAL, Pavel, VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Zákon o obětech trestných činů: komentář*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2014.

HANUŠOVÁ, Jaroslava. *Sexuální zneužívání*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006.

HOUBOVÁ, Drahomíra. *Psychologie pro právníky*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008.

HOWITT, Dennis. *Introduction to forensic and criminal psychology*. 2nd ed. New York: Prentice Hall, 2005.

CHROMÝ, Jakub. *Kriminalita páchaná na mládeži: aktuální jevy a nová právní úprava v České republice*. Praha: Linde, 2010.

- CHMELÍK, Jan. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Vyd. 1. Praha, 2003.
- JASKIEWICZ-OBYDZINSKA, Teresa. WACH, Eva. *Psychologické hodnocení svědeckých výpovědí nezletilých obětí incestu*. In: Sexuální zneužívání dětí a sexuální násilí. sborník z konference East-West, Praha 1996. Vyd. 1. Praha: JAN, 1997.
- JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo procesní*. 3. aktualiz. a dopl. vyd. podle stavu k 1.4.2013 včetně změn vyplývajících ze zákona č. 45/2013 Sb. Praha: Leges, 2013.
- JELÍNEK, Jiří. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou: zákon o soudnictví ve věcech mládeže, zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, advokátní tarif*. 5. aktualiz. vyd. podle stavu k 1.11.2014. Praha: Leges, 2014.
- MATIÁŠEK, Jan, SOUKUP, Jaroslav, BÁRTA, Bohumil. *Psychologie a výslechová praxe*. Praha: Orbis, 1968.
- MUSIL, Jan, KONRÁD, Zdeněk, SUCHÁNEK, Jaroslav. *Kriminalistika*. 2., přeprac. a dopl.vyd. Praha: C. H. Beck, 2004.
- PIAGET, Jean, INHELDER, Bärbel . *Psychologie dítěte*. Vyd. 6. Praha: Portál, 2014
- SAYWITZ, Karen J. *Children in court principles of child development for judicial application*. In A Judicial Primer on Child Sexual Abuse. Chicago: American Bar Association Center on Children and the Law, 1994.
- ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef, FRYŠTÁK, Marek, KALVODOVÁ, Věra. *Trestní právo procesní*. 4. přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000.
- VANÍČKOVÁ, Eva, HADJ-MOUSSOVÁ, Zuzana, PROVAZNÍK, Kamil. *Sexuální zneužití – retrospektivní výpověď žen*. In: Sexuální zneužívání dětí a sexuální násilí. sborník z konference East-West, Praha 1996. Vyd. 1. Praha: JAN, 1997.

Časopisecké články

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Výslech dítěte a jeho úskalí (2.)*. Právo a rodina. 12., 4/2010.

KACAFÍRKOVÁ, Marcela. *Vývoj psychiky nedospělých a mladistvých osob z hlediska potřeb výslechové praxe v trestním řízení, psychické zvláštnosti jednotlivých věkových kategorií*. Právo a rodina. 2001, 3., 2/2001.

SCHÖN, Monika. *Koho české právo rozumí pod pojmem dítě*. Právo a rodina. 15., 3/2013.

Právní předpisy

Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod

Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dítěte, publikované pod č. 104/1991 Sb.

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 132/2000 Sb.m.s., o přijetí Evropské úmluvy o osvojení dětí.

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 34/1998Sb, o sjednání Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí.

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb., Listina základních práv a svobod

zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů

zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů

zákon č. 141/1961, o trestním řízení soudním

Internetové zdroje

Celková kriminalita za období od 01.01.2013 do 31.12.2013. In: [online]. [cit. 2015-03-02]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/soubor/12-celkova-kriminalita-za-obdobi-od-01-01-2013-do-31-12-2013.aspx>

FÜRBAČEROVÁ, Iva. *Speciální výslechové místnosti.* In: [online]. [cit. 2015-03-02]. Dostupné z: www.prevencekriminality.cz/evt_file.php?file=505

Jája a Pája. In: [online]. [cit. 2014-11-12]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/jaja-a-paja.aspx>

National Science Foundation. (2008, March 17). *Children's Memory May Be More Reliable Than Adults' In Court Cases.* ScienceDaily [online]. [cit. 2014-11-10]. Dostupné z: www.sciencedaily.com/releases/2008/03/080313124445.htm

PLŠKOVÁ, Alena. *Demonstrační pomůcky Policie České republiky.* Společnost pro plánování rodiny absexuální výchovu [online]. [citováno 1.6.2010] Dostupné z: <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2006010913>.

Právo na ochranu. In: Infovictims [online]. [cit. 2015-02-21]. Dostupné z: http://www.infovictims.cz/cz/003_prava/paginas/003_003.html#002

Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2013. In: [online]. [cit. 2015-03-02]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/17557/Sum_V20_2013.xls

SCOVILLE, Dean. *How to Interview a Child.* Police Magazine [online]. [cit. 2014-11-10]. Dostupné z: <http://www.policemag.com/channel/patrol/articles/2007/06/how-to-interview-a-child.aspx>

Ochrana dětí. In: [online]. [cit. 2015-02-04]. Dostupné z: <http://www.nsz.cz/index.php/cs/ohroene-osoby-a-pokozeni/58>

Resumé

Tato diplomová práce pojednává o zvláštlostech výslechu dětí mladších patnácti let v rámci trestního řízení. Toto téma je zajímavé nejen z hlediska teoretických poznatků z oboru trestního práva, psychologie a kriminalistiky, ale také z hlediska praxe.

Hlavním cílem mé diplomové práce je detailněji zmapovat situaci týkající se opakovaného výslechu dítěte mladšího patnácti let v postavení svědka či oběti trestného činu. Zvláště jsem se zaměřila na dítě – oběť sexuálního zneužívání, protože v této pozici je dítě zdaleka nejzranitelnější a je nejvíce potřeba vést výslech citlivě, avšak tak, aby vyslychající získal potřebné informace, protože při těchto trestných činech je dítě nezřídká jedinou osobou, která o činu může podat svědectví.

V první části práce popisuji současnou právní úpravu výslechu dítěte. V úvodu první kapitoly vymezuji pojem dítě, jak je definován v jednotlivých právních pramenech. Dále se v této kapitole zabývám právní úpravou výslechu dítěte v postavení svědka obsaženou v trestním řádu, hodnotím ji, navrhuji a zdůvodňuji možné úpravy.

V druhé části práce se zabývám problematikou výslechu dítěte zejména z hlediska psychologie a kriminalistiky. Ve druhé kapitole popisuji vývoj dětské psychiky a odlišnosti, jejichž znalost je potřebná pro správné vedení výslechu. Dále se v této kapitole zabývám navázáním kontaktu vyslychajícího s vyslychaným dítětem a jejich komunikací v průběhu výslechu. S tím úzce souvisí zvláštnosti spojené s formulací otázek pokládaných vyslychanému dítěti.

V další kapitole se věnuji charakteristice dítěte, které se stalo obětí sexuálního zneužívání, popisuji zde také, jaké formy sexuálního zneužívání se rozlišují a jejich diferencovaný dopad na psychiku dítěte. V souvislosti s touto problematikou zmiňuji úpravu práv zvláště zranitelné oběti obsaženou v zákoně o obětech trestných činů.

Ve čtvrté kapitole se zabývám problematikou opakování výslechu dítěte. Zvláště se zaměřuji na opakování výslechu v rámci části trestního řízení vedeného před soudem. V závěru této poslední kapitoly popisuji praxi soudů v Jihočeském kraji, která se týká výslechu pohlavně zneužitých dětí. Tuto praxi následně porovnávám s teoretickými

poznatky, které se této problematice týkají a které jsou zmíněny v předchozích částech práce.

Abstract

This diploma thesis deals with specificity in interrogation of children during the legal proceedings. This topic is not interesting just from the legal and criminalistic point of view, but also from the view of investigative practice.

The aim of this work is to map in detail situation that deals with repeated examination of children under the age of fifteen in position of victim or witness. I mainly focused on child victim of sexual abuse, because child is the most vulnerable and it is essential to conduct the examination as sensitively as possible. However, the person who conducts the examination needs to get necessary information, because during these criminal acts child is often the only one who can provide testimony.

The first chapter deals with legislation of children as witnesses. In the first part of the chapter I define the term child according to various legal sources. Secondly I deal with the legal point of view dealing with the topic of interrogation of child as a witness which is according to the Criminal Procedure Code. I evaluate it, suggest and justify possible modifications.

The second chapter deals with issues related to the topic of interrogation of children mainly from the criminalistic and psychological point of view. I also describe development of children's psyche and its differences which is essential to know for conducting a good interrogation. I also deal with the issue of making contact between interrogating person and child and their communication during the interrogation. These specifics are closely related with wording of questions given to the child.

The next chapter focuses on characterization of child that became victim of sexual abuse. I describe forms of sexual abuse, how they are classified and their influence on child's psyche. In this part I also mention legal regulations for particularly vulnerable victims which are included in the Victim of Crime Act.

The fourth chapter deals with issues of repetition of interrogation of children. I mainly focus on repetition conducted on judicial proceeding. The last part of this chapter deals with the practice of courts in South Bohemia, which relates to sexually abused children. I subsequently compare these practical findings with the theory mentioned in the previous parts of my work.

Title of the Thesis

Specificity of interrogation of children

Klíčová slova / Key words

výslech, dítě, sexuální zneužívání

interrogation, child, sexual abuse